

PROSTOR

27 [2019] 1 [57]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY OF
ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
[https://doi.org/
10.31522/p](https://doi.org/10.31522/p)
UDK | UDC 71/72
CODEN PORREV
27 [2019] 1 [57]
1-190
1-6 [2019]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

100-117 **IVAN VUKOJEVIĆ**
ZRINKA BARIŠIĆ MARENIĆ
BOJANA BOJANIĆ OBAD
ŠČITAROCI

URBANISTIČKO-ARHITEKTONSKI SKLOP
DUHANSKE STANICE „VAGA”
U METKOVICU

PROSTORNO-POVIJESNA GENEZA
I PROBLEMI SUVREMENE PRENAMJENE

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
[HTTPS://DOI.ORG/10.31522/P.27.1\(57\).8](https://doi.org/10.31522/p.27.1(57).8)
UDK 725.42:663.97:725.32 (497.5 METKOVIC)
"20/21"

URBAN AND ARCHITECTURAL FEATURES
OF THE TOBACCO FACILITY "VAGA"
IN METKOVIC

ITS SPATIAL AND HISTORICAL ORIGIN
AND THE PROBLEMS OF ITS ADAPTIVE REUSE

SCIENTIFIC SUBJECT REVIEW
[HTTPS://DOI.ORG/10.31522/P.27.1\(57\).8](https://doi.org/10.31522/p.27.1(57).8)
UDC 725.42:663.97:725.32 (497.5 METKOVIC)
"20/21"

Af

SL. 1. ZRAČNA SNIMKA METKOVIČA 1939. S POGLEDOM NA SKLOP DUHANSKE STANICE
FIG. 1 AERIAL VIEW OF METKOVIČ WITH A VIEW OF THE TOBACCO FACILITY, 1939

IVAN VUKOJEVIĆ¹, ZRINKA BARIŠIĆ MARENIĆ¹, BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI¹

¹SVEUČILISTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26
vukojevic.arhitekt@gmail.com
zbarisic@arhitekt.hr
bbojanic@arhitekt.hr

¹UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
CROATIA – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26
vukojevic.arhitekt@gmail.com
zbarisic@arhitekt.hr
bbojanic@arhitekt.hr

PREGLEDNI ZNAJSTVENI ČLANAK

[https://doi.org/10.31522/p.27.1\(57\).8](https://doi.org/10.31522/p.27.1(57).8)

UDK 725.42:663.97:725.32 (497.5 METKOVIĆ) "20/21"

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.02. – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 8. 4. 2019. / 17. 6. 2019.

SCIENTIFIC SUBJECT REVIEW

[https://doi.org/10.31522/p.27.1\(57\).8](https://doi.org/10.31522/p.27.1(57).8)

UDC 725.42:663.97:725.32 (497.5 METKOVIĆ) "20/21"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.02. – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 8. 4. 2019. / 17. 6. 2019.

URBANISTIČKO-ARHITEKTONSKI SKLOP DUHANSKE STANICE „VAGA” U METKOVIĆU PROSTORNO-POVIJESNA GENEZA I PROBLEMI SUVREMENE PRENAMJENE

URBAN AND ARCHITECTURAL FEATURES OF THE TOBACCO FACILITY "VAGA" IN METKOVIĆ ITS SPATIAL AND HISTORICAL ORIGIN AND THE PROBLEMS OF ITS ADAPTIVE REUSE

DALMACIJA
DUHANSKA STANICA
INDUSTRIJSKO NASLIJEĐE
METKOVIĆ
PRENAMJENA INDUSTRIJSKOG NASLIJEĐA

DALMATIA
TOBACCO FACILITY
INDUSTRIAL HERITAGE
METKOVIĆ
INDUSTRIAL HERITAGE REUSE

Duhanska stanica jedan je od najznačajnijih primjera industrijskog naslijeđa na području Metkovića. Inicijalno je izgrađena početkom 20. st., a sustavno se dograđuje nakon Drugoga svjetskog rata. Nakon gašenja izvorne funkcije koncem 1990-ih godina preventivno je zaštićena te istovremeno, paradoksalno, dijelom devastirana. Početkom 21. st. upravno-administrativna zgrada prenamijenjena je u Prirodoslovni muzej i Gradsku knjižnicu. Velebna struktura anticipirala je urbanizaciju Metkovića tijekom 20. st., a njena recentna prenamjena inicira urbanu regeneraciju 21. stoljeća.

The tobacco facility in Metković is one of the outstanding examples of the industrial heritage in this area. Built in the early 20th century it was systematically enlarged and modernized after World War Two. As it fell into disuse in the late 1990s, preventive measures were taken to protect it. However, it was only partially saved from devastation. In the early 21st century, its administrative office building was converted into the Natural History Museum and the City Library. A splendid edifice thus anticipated the urbanization of Metković in the 20th century while its recent conversion initiated the city's revitalization for the 21st century.

UVOD¹

INTRODUCTION

Metković je južnodalmatinski lučki gradić smješten na obalama rijeke Neretve. Inicijalno je formiran na brdu Predolac, na lijevoj obali rijeke. Do 19. st. riječ je o manjem naselju bez gospodarskoga značenja. Početkom 19. st., tijekom druge austrijske uprave u Dalmaciji², Metković se počinje gospodarski razvijati, što se manifestira i prostornim širenjem grada prema riječnoj obali.³ Značajniji gospodarski razvoj Metkovića počinje u drugoj polovici 19. stoljeća. Regulacija rijeke Neretve (1885.), razvoj gradske luke (1886.) i izgradnja željezničke pruge (1885.) glavni su nositelji gospodarskog napretka.⁴ Potkraj druge austrijske uprave provela se i izgradnja sklopa Duhanske stanice „Vaga” koja će također pridonijeti gospodarskom usponu Metkovića početkom 20. stoljeća.⁵

Potaknuta uspjehom duhanske proizvodnje u susjednoj Bosni i Hercegovini, Austrougarska Monarhija dopustila je uzgoj duhana i na području Dalmacije 80-ih godina 19. st. pa se i na širem metkovskom području počela uzgajati kultura duhana. Kao što je u ostatku Dalmacije intenzivan porast proizvodnje duhana zahtijevao osnivanje i gradnju duhanskih stanica sa skladištima gdje se duhan mogao skladištiti i dozrijevat⁶, sve veća proizvodnja duhana uvjetovala je i izgradnju sklopa Duhanske stanice u Metkoviću.⁷

Kako se s vremenom smanjila rentabilnost proizvodnje duhana, nakon Domovinskoga rata ova je stanica prestala s radom i sklop je

ostao napušten, bez funkcije. Iako se radi o najvrjednijem industrijskom sklopu iz austro-ugarskog razdoblja na području Metkovića, današnje stanje sklopa Duhanske stanice obilježava oprečan karakter – od devastacije do prenamjene upravno-administrativne zgrade za kulturne sadržaje suvremenoga grada.

Postojeće stanje Duhanske stanice u Metkoviću zorno ilustrira stanje naslijeđa duhanske industrije u Dalmaciji i Hercegovini. Na području nekad intenzivne gospodarske aktivnosti vezane za proizvodnju duhana danas je, zbog gubitka izvorne funkcije, većina duhanskih sklopova prepustena propadanju. Urbanističko-arhitektonska obilježja takvih sklopova i građevina prilično su nepoznata i neistražena te ne postoji jasno stajalište o njihovoj vrijednosti. Cilj je rada prezentirati dosad neistraženu temu Duhanske stanice Metković kako bi se proširila saznanja o urbanizmu i arhitekturi naslijeđa duhanske industrije na jugu Hrvatske. Fokusiranjem prenamjene upravno-administrativne zgrade za Prirodoslovni muzej i Gradsku knjižnicu te prikazom komparativnih primjera obnove i prenamjene želi se također pokazati prostorne potencijale koje takvi sklopovi i građevine posjeduju kako bi se osvijestili investitori i lokana zajednica na prednosti koje očuvanje i prenamjena naslijeđa nosi sa sobom, ali i kako bi se afirmirala obnova i prenamjena napuštenih zgrada duhanske industrije na području Dalmacije i Hercegovine, gdje je taj tip izgradnje osobito ugrožen. U utrci s vremenom, zbog rapidnoga propadanja graditeljskog naslijeđa duhanske industrije, ova tema zasigurno dobiva opravdanje.

U istraživanju će se sagledati prostorno-povijesni razvoj sklopa stanice i odredit će se urbanističko-arhitektonska identitetska obi-

¹ Rad je nastao kao dio istraživanja koje prvi autor vodi u sklopu Doktorskog studija na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od 2016. do 2019.

² Druga austrijska uprava u Dalmaciji traje u razdoblju od 1813. do 1918.

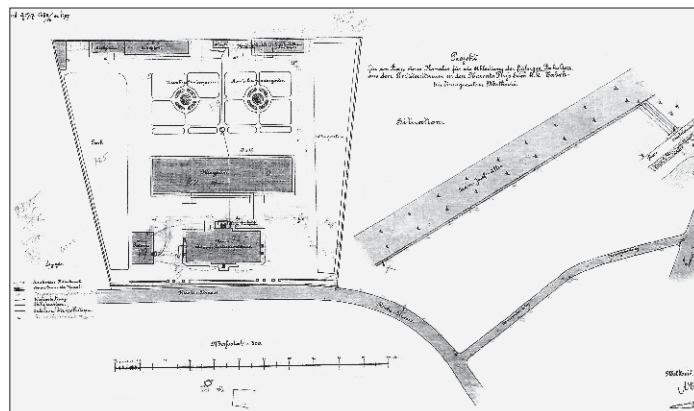
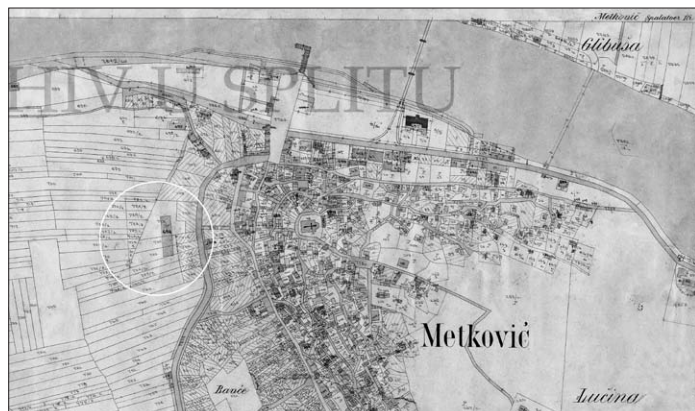
³ Grad postaje prepoznatljiv po trgovini, obrtu i ugostiteljstvu. [JURIĆ, 1984: 16]

⁴ SMOLJAN, 1988: 113

⁵ Dok je naselje Metković 1857. godine brojilo samo 999 stanovnika, 1910. godine ta se brojka popela na 1571. [Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001., Državni zavod za statistiku. Preuzeto s: <http://www.dzs.hr/App/PXWeb/PXWebHrv/Sq/1b3e1efe-272b-4be6-bbe6-e461b9b05a00> (28.1.2019.)]

⁶ Duhanske stanice građene su u agrarnim područjima uzgajanja duhana, primjerice u Imotskom, Vrgorcu, Sinju i dr. [PIPLOVIĆ, 2000: 399; PIPLOVIĆ, 2001: 312-329]. U stanicama se otkupljivao i obrađivao duhan. Nakon inicijalne obrade prevozio se u gradska središta s koncentracijom radne snage i stručnjaka, gdje su izgrađene tvornice duhana (primjerice u Zadru, Rovinju, Rijeci i Zagrebu).

⁷ To je za lokalnu sredinu imalo veliko gospodarsko društveno značenje. Posljedično, uzgoj duhana potican je na cijelom području, što je dovelo do sve većeg broja uzgajatelja koji su u otkupnoj stanici predavali duhan na

lježa. Sastavni je dio istraživanja i provedba vrjednovanja pripadajućih građevina. Očekivani rezultat jesu nove spoznaje o urbanističko-arhitektonskim obilježjima duhanske stanice Metković, koje predstavljaju dopunu znanja o graditeljskom naslijeđu duhanske industrije. Istraživanje se provelo obradom literature, arhivske građe (Austrijski državni arhiv u Beču, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu; Državni arhivi u Metkoviću, Dubrovniku, Splitu, Zadru; privatne arhive), katastarskih planova, terenskim istraživanjem, te obradom komparativnih domaćih i stranih primjera obnove i prenamjene. Usmjereno je na sagledavanje sklopa Duhanske stanice od početaka do današnjeg trenutka. Zbog neuvažavanja vrijednosti stanice, nakon prestanka s radom unistena je značajna količina građe koja svjedoči o njezinim obilježjima. Mala količina dostupnoga izvornog gradiva stanice i nepotpuno arhivsko gradivo, rascjepkano u više javnih i privatnih arhiva, predstavljali su glavna ograničenja u provedbi istraživanja.

otkup. Ujedno, potaknula je zapošljavanje radne snage, a posebice žena, što je bitna sociološka promjena u tradicionalnoj sredini juga Hrvatske.

8 Otkup duhana provodio se u Metkoviću od 1889. godine po kućama i barakama [JURIĆ, 1984: 71; JURIĆ, 2000: 177-181]. Godine 1889. odobren je uzgoj duhana na području kotara Metkovića i to u selima Borovci, Nova sela, Pasičina, Plina, Otrč-Struge, Mali-Prolog [*** 1889.]. U tom je razdoblju na području Metkovića postojalo C.Kr. povjerenstvo za otkup duhana. Jedan dio uzgajatelja predavao je duhan na otkup u Vrgorac gdje je ranije uspostavljena otkupna stanica [*** 1898.a: 86]. Uzgoj duhana prilično je brzo uzeo maha, tako da je već 1897. u nekoliko naselja na području kotara Metković (Desne, Vida, Dobranje, Dubravice, Gluši, Metković, Slivno, Vidonje), koji su ukupno brojali oko 1850 kuća, evidentirano 536 uzgajatelja [*** 1898.b: 101]. Zbog porasta otkupljenog duhana bilo je potrebno izgraditi otkupnu stanicu, što je Generalna direkcija režije duhana inicirala i ostvarila [JURIĆ, 1996: 19].

9 U razdoblju SFR Jugoslavije imala je naziv Dubrovačka ulica. [PALAVERSA, 1971: 43]

10 Južno od sklopa duhanske stanice tijekom druge polovice 20. st. izgrađena je i osnovna škola.

11 *** 1901.d: 9; *** 1901.g. Za upravitelja stanice Ministarstvo financija imenovalo je Johanna Volinku [*** 1902.a: 2; *** 1902.b: 56; *** 1902.d: 3].

FORMIRANJE I POVIJESNI RAZVOJ SKLOPA DUHANSKE STANICE

TOBACCO FACILITY – FOUNDATION AND HISTORICAL DEVELOPMENT

Izvedba sklopa Duhanske stanice u Metkoviću počela je početkom 20. stoljeća na rubu tadašnjeg naselja, podno brda Predolac (Sl. 2.). Lokalno stanovništvo kolokvijalno ju je nazvalo „Vaga” zbog vaganja duhana koje se provodilo prilikom otkupa duhana.⁸ Širenjem grada sklop je integriran u urbano tkivo današnjega Metkovića i nalazi se na današnjoj adresi Ulica kralja Zvonimira 4.⁹ Nasuprot sklopu Duhanske stanice, s istočne strane na uzvišenoj poziciji, svojevrstni je kontrapunkt župna crkva sv. Ilije.¹⁰ Duhanska stanica i crkva tvore dva glavna urbana repera u užem centru Metkovića i predstavljaju nekadašnje gospodarsko, a danas kulturno i sakralno središte grada. Početkom 1950-ih godina zapadno od sklopa uređeno je nogometno igralište Nogometnoga kluba Neretva, kolokvijalno nazvano 'Igralište iza Vage' (Sl. 4.). Industrijski toponim zadržao se i u današnjim nazivima lokacija Metkovića te zorno ilustrira gospodarsku djelatnost 19. i 20. stoljeća.

Sklop Duhanske stanice izveden je u nekoliko ciklusa tijekom 20. st. (Sl. 5.). Osnovna dispozicija longitudinalnih zgrada paralelna je s istočnom ulicom, današnjom Ul. kralja Zvonimira.

SKLOP DUHANSKE STANICE 1901.-1945.

TOBACCO FACILITY BETWEEN 1901 AND 1945

Duhanska stanica s funkcijom otkupa i obrade duhana (K:K: Tabak-Einlösungsamt Metković) osnovana je rezolucijom od 6. ožujka 1901., a aktivna je od 1. siječnja 1902. godine.¹¹ U austrougarskom razdoblju duhansku stanicu tvori paviljonski sklop zgrada različitih funkcija: skladišta za obradu duhana, upravno-administrativne zgrade i niz servi-

SL 2. KATASTARSKI PLAN METKOVIĆA OKO 1905. ZAKRUŽENE SU PARCELE NA KOJIMA ĆE SE POČETKOM 20. ST. IZGRADITI SKLOP DUHANSKE STANICE.

FIG. 2 CADASTRAL PLAN OF METKOVIĆ AROUND 1905. THE MARKED LOTS WERE PLANNED FOR BUILDING THE TOBACCO FACILITY IN THE EARLY 20TH CENTURIES

SL 3. SITUACIJA SKLOPA DUHANSKE STANICE METKOVIĆ 1907.

FIG. 3 TOBACCO FACILITY IN METKOVIĆ, LAYOUT PLAN, 1907

SL 4. ZRAČNA SNIMKA METKOVIĆA OKO 1960. ZAKRUŽEN JE SKLOP DUHANSKE STANICE, SA ZAPADNE STRANE FLANKIRAN NOGOMETNIM IGRALISTEM.

FIG. 4 AERIAL VIEW OF METKOVIĆ AROUND 1960. THE MARKED TOBACCO FACILITY IS FLANKED BY A FOOTBALL FIELD ON THE WEST SIDE

SL. 5. SHEMA PROSTORNOG RAZVOJA SKLOPA DUHANSKE STANICE METKOVIĆ, 1901.-1990.

FIG. 5 TOBACCO FACILITY IN METKOVIĆ (1901-1990), SPATIAL DEVELOPMENT SCHEME

snih građevina (spremišta stolarije, drva, opreme za gašenje požara; barake, konjušnice). Sklop je ograđen visokim kamenim zidom s tri strane te kamenim zidom s kovanim ogradom prema ulici. Unutar sklopa nalazila se kamena cisterna za vodu za pice, ali i bunar s instalacijama za komunalnu vodu. Vanjski prostor paviljenskog sklopa stanice bio je pomno promišljen pa je uređen park i manja duhanska pokazna plantaza (Sl. 3.). Stanovita je to refleksija ljetnikovaca dubrovačkog područja, gospodarsko-ladanjskih sklopova s pomno uređenim vrtovima unutar ograđenog sklopa.¹²

Visoka kvaliteta građevina, stupanj urednosti vanjskog prostora i veličina sklopa svjedoče o značenju koje je on imao, te o tome da je Generalna direkcija rezije duhana, u nadležnosti koje su bile duhanske stanice, veoma studiozno pristupala izgradnji duhanske stanice.

Prvotno je izvedena zgrada skladišta (K:K: Tabak-Einlösungsamt Metković – Magazin),

kapaciteta 300.000 kg¹³, u središnjoj zoni parcele trapezoidnog oblika. Procijenjena vrijednost radova izgradnje iznosila je 154.000 kruna. Ministarstvo financija 1901. godine odobrilo je izgradnju.¹⁴ Kako bi se osigurala kvalitetna izvedba, Generalna direkcija rezije duhana objavila je natječaj za izgradnju u novinama „Wiener Zeitung” i službenim glasilima u Trstu i Zadru.¹⁵ Na natječaju je odabrano građevinsko poduzeće A. Sitticha iz Splita. Isporuka elemenata od lijevanoga željeza povjerena je Praskom društvu industrije željeza i Bohemijskom rudarskom društvu iz Praga¹⁶ (Sl. 7.). Longitudinalna zgrada skladišta karakteristična je trokatna građevina takve tipologije. S obzirom na južno podneblje natkrivena je plitkim dvostrešnim krovom. Vanjstinu zgrade obilježavaju kameni zidovi s vidljivom strukturu obrađenih kamenih blokova. Zidni plašt raščlanjen je modularnim ritmom prozora s kamenim okvirom i lucnim nadvojima izvedenim vidljivom opek-om. Prozori i vrata skladišnih prostora duhana zaštićeni su i dvokrilnim drvenim skurama. Niska visina katnih etaža utilitarne zgrade za skladište duhana (od 2,60 m) jasno se čita u eksterijeru niskom proporcijom katnih

¹² Aksijalna kompozicija parka i pokazna plantaza rezoniraju s baštinom Gućeticeva ljetnikovca i arboretuma u Trstenu.

¹³ *** 1927: 6; ČURIC, 1929: 36

¹⁴ Ministarstvo financija je odredbom Z 66.986 22. listopada 1901. odobrilo izgradnju [*** 1901.e: 562].

¹⁵ Natječaj za izgradnju objavljen je 5. studenoga 1901., a bio je otvoren do 7. prosinca 1901. godine. Odabrani ponudac morao je do definiranog roka dati polog u iznosu od 10% od procijenjene vrijednosti radova [*** 1901.a; *** 1901.b: 14; *** 1901.c: 1070; *** 1901.f: 3; *** 1901.h; *** 1901.i; *** 1901.j: 1134].

¹⁶ *** 1902.c: 270

¹⁷ Proizvođači su na otkup predali 800 kvintala duhana. U tiskovinama iz toga doba navodi se: „Duhan je bio primljen ove godine za prvi put u novu vagu, što je starija vlast sagradila i kakove još nigdje drugdje u Dalmaciji nema. Osim što vaga veličanstveno izgleda, u njoj je sve, što današnja znanost, a i praktičnost zahtijevaju. Tavan, zidovi i plafon tako su udešeni, da se mogu u čas ocistiti, biva desinficirani. Tu se čine pokusi sa sitnozorem u ime vrsti duhana i bakterija, što mogu da se nađu na duhanu. Tu je izvrsno providjeno za sve životne potrebe, kanoti provjetranje, grijanje itd...” [*** 1903.a]. Nakon dovršetka otkupa Metković je posjetio ravnatelj Rezije duhana Karl Kempf od Hartenkampfa pa su mu Gradske vlasti u prostorima Duhanske stanice urucile diplomu počasnoga gradanina. On je boravio u Metkoviću od 1. do 7. svibnja 1903. [JURIC, 1986: 29; *** 1903.b]

¹⁸ DAZD, HR-DAZD-89, sv. 75, opis spisa: Nr. 8903/VII, Zara, am. 2 März 1904, An die Bezirkshauptmannschaft in Ragusa

¹⁹ Natječaj je vrijedio do 21. svibnja 1904. Ponudaci su trebali ponude dostaviti u Duhansku stanicu Metković. Dodatne informacije o natječaju mogle su se dobiti kod graditeljskog odjela Generalne direkcije rezije duhana. Ponudaci su morali dati polog u iznosu od 5% od ukupne procijenjene vrijednosti radova [*** 1904.a: 504; *** 1904.b: 444; *** 1904.c].

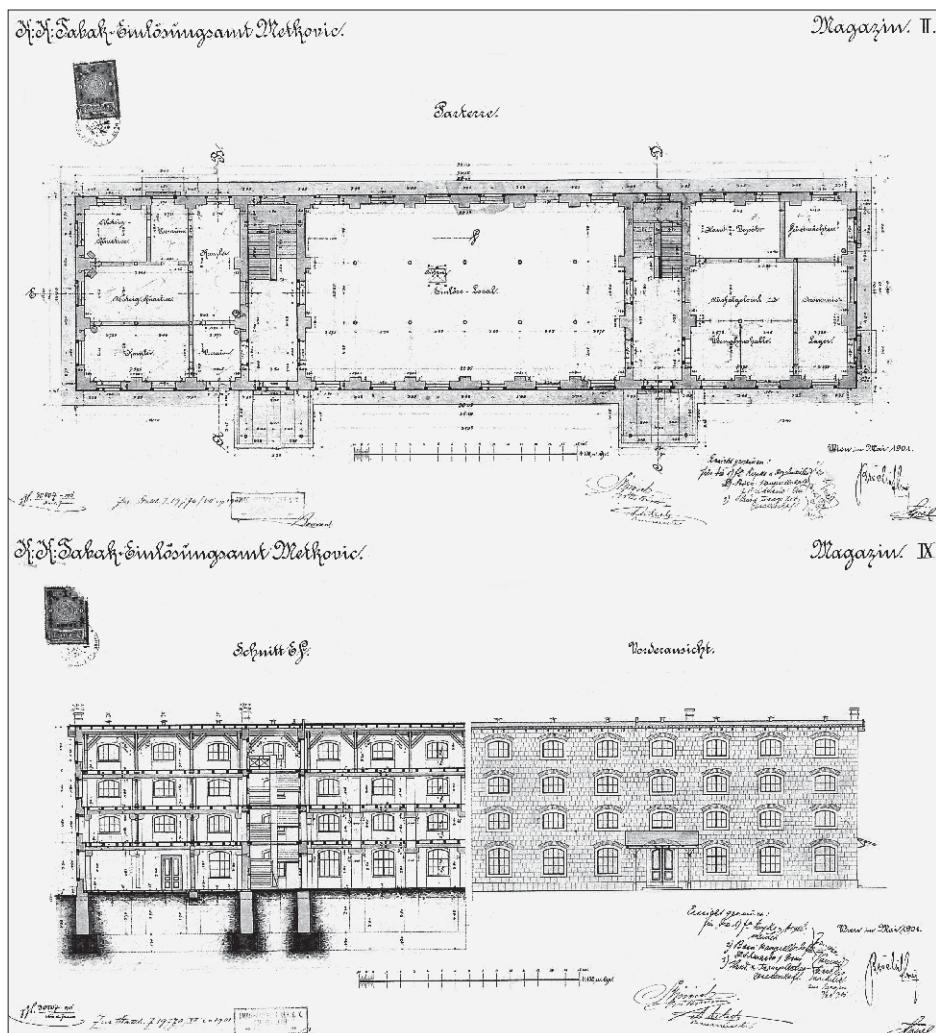
²⁰ DAZD, HR-DAZD-89, sv. 75, opis spisa: Nachkollaudierung mehrerer Bauherstellungen beim k.k. Tabak Einlösungsamt Metkovich – Wien, am. 1. Oktober 1907.

prozora. Drvena međukatna konstrukcija oslonjena je na lijevanoželjezne stupove. Centralno-simetrična dispozicija tlocrta otkupne stanice određena je središnjom otkupnom dvoranom koja se proteže cijelom širinom zgrade, a tangirana je dvama pobočnim ulaznim prostorima sa stubišnim blokovima i prostorima stručne službe. Velika otkupna dvorana bilateralnog osvjetljenja rasčlanjena je dvjema skeletnim osima lijevanoželjeznih stupova. Namijenjena je za proizvođače i otkupitelje duhana pa je njezin poljudni karakter jasno naznačen većom visinom etaže i prozora na pročelju zgrade (Sl. 6.).

Prvi otkup duhana u novome skladištu proveden je u siječnju 1903. godine.¹⁷ Početkom sljedeće godine, u veljači, provedena je i kolaudacija skladišta koju je vodio glavni inženjer Stefan Nazor.¹⁸ Izvedena trokatna zgrada dominirala je na rubnom području kontaktne zone naselja i agrarnog okruženja. Dimenzije veće i od crkve sv. Ilije na uzvišenom položaju, isticala se u mjerilu malenoga lučkog naselja Metkovića južno od Neretve i anticipirala mjerilo današnjega suvremenog grada (Sl. 8.).

Nakon izgradnje skladišta provodi se druga etapa izgradnje sklopa. Ministarstvo financija uredbom Z 20.777, od 1. travnja 1904. godine, odobrava izgradnju sljedećih građevina: ogradnoga zida sklopa stanice i dviju pomoćnih građevina (skladišta drva, ugljena i alata te skladišta stolarije i opreme za gašenje požara), kao i jame za odlaganje pepela i otpada. Prateći servisni objekti izvedeni su uz zapadni rub parcele. Procijenjena vrijednost radova iznosila je 59.400 K i objavljen je natječaj.¹⁹ Navedene radove izvela je građevinska tvrtka Josefa Brajnovića i Eduarda Žagara iz Splita.²⁰

U inicijalno izgrađenom skladištu, pokraj prostora za otkup i obradu duhana, nalazile su se i prostorije stručne službe. Kako je s vremenom intenzivno rasla količina otkupljenoga duhana, skladište je postalo premalo te je stoga trebalo pristupiti izgradnji zgrade za stručnu službu, odnosno upravno-admini-

SL 6. TLOCRT PRIZEMLJA DUHANSKOG SKLADIŠTA 1901., DIO UZDUŽNOG PRESJEKA I DIO PROČELJA DUHANSKOG SKLADIŠTA 1901.
FIG. 6 TOBACCO STOREHOUSE, GROUND-FLOOR PLAN, PART OF THE LONGITUDINAL SECTION AND PART OF THE STOREHOUSE FRONT, 1901

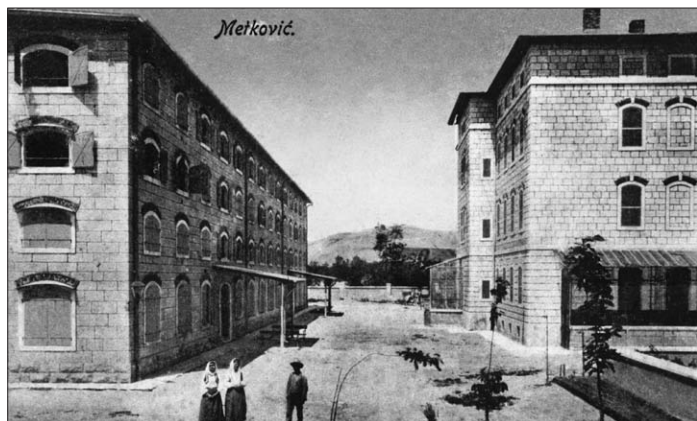
SL 7. RAZGLEDNICA S PRIKAZOM DUHANSKOG SKLADIŠTA 1907.

FIG. 7 TOBACCO STOREHOUSE, POSTCARD, 1907

SL 8. DUHANSKA STANICA METKOVIĆ OKO 1906., SKLADIŠTE I PARK UNUTAR OGRADNOGA ZIDA

FIG. 8 TOBACCO STOREHOUSE AND A PARK ENCLOSED BY A WALL

SL. 9. SKLADIŠTE I UPRAVNO-ADMINISTRATIVNA ZGRADA DUHANSKE STANICE OKO 1910.
FIG. 9 STOREHOUSE AND ADMINISTRATIVE OFFICE BUILDING OF THE TOBACCO FACILITY AROUND 1910

SL. 10. UPRAVNO-ADMINISTRATIVNA ZGRADA DUHANSKE STANICE 1930-IH
FIG. 10 ADMINISTRATIVE OFFICE BUILDING OF THE TOBACCO FACILITY IN THE 1930S

strativne zgrade sa stanovima.²¹ To je obuhvatio treći ciklus izgradnje sklopa Duhanske stanice, u kojem se uz izgradnju upravno-administrativne zgrade planirala izvedba i pratećih infrastrukturnih elemenata (konjušnice, cisterne za vodu za pice, bunara s instalacijama za komunalnu vodu, te kanalizacije²² i septičke jame).²³ Za izgradnju upravno-administrativne zgrade (*Administrationsgebäude beim k.k. Tabak-Einlösungsamte in Metković*) Generalna direkcija režije duhana oglasila je natječaj 1906. godine.²⁴ Na natječaju izvedba je povjerena građevinskoj tvrtki Mato Mikacić i Perikles Koludrović u Splita. Poslove izvođenja ploča od betonske šljake i željeza u *Systemu Matrei* pripao je tvrtki *Pittel & Brausewetter*.²⁵

Rana je to primjena međukatne betonske konstrukcije na području Metkovića (1906.-1907.; Sl. 9.). Dvokatna upravno-administrativna zgrada locirana je paralelno uz ulicu i postojeće skladište. Centralno simetrična dispozicija naglašena je ulazom, stubišnim blokom, zapadnim i istočnim središnjim rizalitima i balkonima iznad glavnog ulaza. U upravno-administrativnoj zgradi smješteni su otkupni i drugi uredi, te stambeni prostori za stručnu službu (kontrolore) i upravitelja.²⁶ Dvokatna zgrada građena je od kamena, s vidljivom strukturom kamenog zida u eksterijeru.²⁷ Pročelje je po visini raslanjeno dvama vijencima koji odjeljuju prizemlje, glavni dvokatni korpus i potkrovlje. Središnji rizaliti uzdužnih pročelja naglašavaju značenje upravno-administrativne zgrade otkupne stanice duhana. Za razliku od skladišne zgrade katu su veće visine, što je jasno izraženo većom visinom prozora. Ujednačeni ritam prozora i vrata s lučnim nadvojima artikulira ovojnicu zgrade. U prizemlju lučni su nadvoji izvedeni od kamena, a na dvjema katnim etažama od opeke. U potkrovlju, podno plitkoga četverostrešnog krova nalaze se niski prozori s ravnim kamenim nadvojima (Sl. 11.). Upravno-administrativna zgrada svojevremeno je smatrana najljepšom zgradom Režije duhana

u Dalmaciji. Kamen za gradnju podrijetlom je iz Pučišća na otoku Braču.²⁸ Zgrada je dominirala velikim mjerilom i rafiniranim oblikovanjem u perifernoj zapadnoj zoni Metkovića početkom 20. stoljeća (Sl. 10.). Izvedba tehnološki složenijih konstruktivnih elemenata u sklopu i pratećim infrastrukturnim objektima povjerena je inozemnim izvođačima, a tehnološki manje složene izvedbe lokalnim izvođačima.²⁹ Kolaudaciju novih građevina izvede-

²¹ Tako se u onodobnom tisku navodi: „Da se dobiju zdravi stanovi za činovnike i poslužnike ureda za otkup duhana u Metkoviću, pa i za one koji idu onamo za nadzor dok traje predaja duhana, i da zgrada, koja se danas upotrebljava i za pisarnicu i za stanove, bude unaprijeda samo služila za spremanje duhana, kojega je sve to veće, Ministarstvo je financija pristalo da se sagradi nova zgrada za upravu kod ureda za otkup duhana u Metkoviću troskom od 127.000 kruna...“ [*** 1906.a: 2]

²² Duhanska stanica imala je vlastitu kanalizaciju izravno do rijeke Neretve.

²³ ŐStA, MföA, A 427, sign. 125; HDA, HR-HDA-954, sv. 3/954

²⁴ Natječaj je bio raspisan do 28. lipnja 1906. [*** 1906.b: 506; *** 1906.c: 705]

²⁵ Sustav gromobrana ograničenim je pregovaranjem dodijeljen tvrtki A. Schilke iz Splita. Zbog sitnih izmjena u gradnji vrijednost je radova prekoracena za 5000 kruna. Ugovoreni datum dovršetka radova, listopad 1907., bio je prekoračen za cijelu godinu. Prema viđenju kolaudatora prekoračenje roka ne može se isključivo pripisati građevinskom poduzeću. Mjerodavni penali za poduzeće bili bi 18.250 K. Zbog kasnjenja izvedbe država nije imala veće materijalne štete osim plaćanja najamnine za smještaj dvaju službenika stanice u posljednjih šest mjeseci izvođenja radova. Kolaudator stoga nije tražio od izvođača plaćanje penala, već uzimanje u obzir troškova najamnine. Taj je iznos poduzeće odbilo od zaradene sume [ŐStA, MföA, A 427, sign. 125; HDA, HR-HDA-954, sv. 3/954].

²⁶ U prizemlju je bila smještena portirnica, čekaonica, otkupni ured, računovodstvo, ured vatrogasca i servisne funkcije, kao što su čajna kuhinja i sanitarije. Na prvomu je katu bio stan upravitelja, uredi upravitelja i kontrolora, a na drugomu katu stan kontrolora i sobe otkupne službe.

²⁷ U prizemlju je kameno zide oborenih rubova, čime su naglašeni kameni blokovi, dok su na ostalim etažama kameni blokovi oštih rubova, čime je postignuta u potpunosti ravna površina mase zida.

²⁸ VOLAREVIĆ, VEKIĆ, 2016: 24

²⁹ Radovi na izgradnji cisterne za vodu dani su poduzeću Mikacić-Koludrović uz predujam od 18% u odnosu na predviđenu cijenu radova u iznosu 10.549 K 20 h. Radovi instalacije komunalnoga vodovoda do bunara prepusteni

Sl. 11. Tlocrt prizemlja upravno-administrativne zgrade 1905., pročelje upravno-administrativne zgrade 1905.

FIG. 11 ADMINISTRATIVE OFFICE BUILDING, GROUND FLOOR PLAN AND ITS FRONT, 1905

nih u trećem ciklusu vodio je viši inženjer Johann Storff zaključno do 1909. godine.³⁰ Time je sklop Duhanske stanice postao zaokružena cjelina i do kraja Drugoga svjetskog rata u njezinu sklopu nisu provodene nikakve nove graditeljske intervencije.³¹

SKLOP DUHANSKE STANICE 1945.-1996.

TOBACCO FACILITY
BETWEEN 1945 AND 1996

Razaranja tijekom Drugoga svjetskog rata rezultirala su oštećenjima dijelova sklopa Duhanske stanice. Saveznici su u nekoliko navrata 1943. i 1944. godine bombardirali Metković.³² U tom je razdoblju najviše stradalo duhansko skladište, kojem su zbog požara u potpunosti uništene međukatne i krovne drvene konstrukcije.³³ Nakon Drugoga svjetskog rata provodila se graditeljska obnova Duhanske stanice.³⁴ Zapaljeno skladište re-

su tvrtki Davida Fromera iz Mostara; radovi izgradnje septičke jame poduzeću Mikac i Koludrović; radovi izgradnje jame bunara za komunalnu vodu poduzeću Latzel & Kutscha iz Beča; željezna konstrukcija bunarske kućice poduzeću Ig. Gridl, a kanalizacija poduzeću Lederer & Nesseny. Ukupna vrijednost radova iznosila je 173.197 K 93 h.

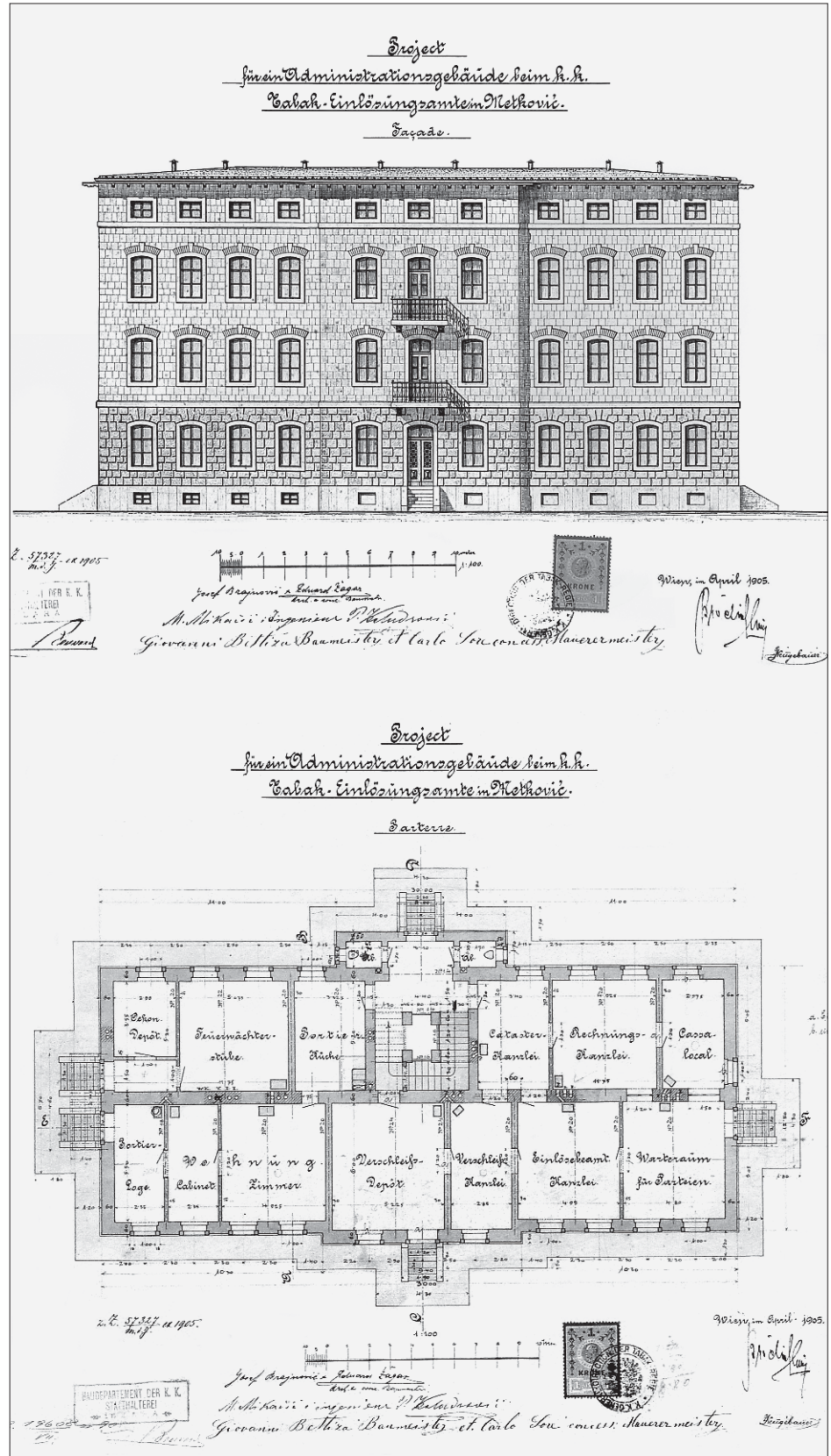
³⁰ Kolaudacijski protokol datiran je 28. rujna 1909. [ÖStA, MföA, sv. A 427, sign. 125; HDA, HR-HDA-954, sv. 3/954].

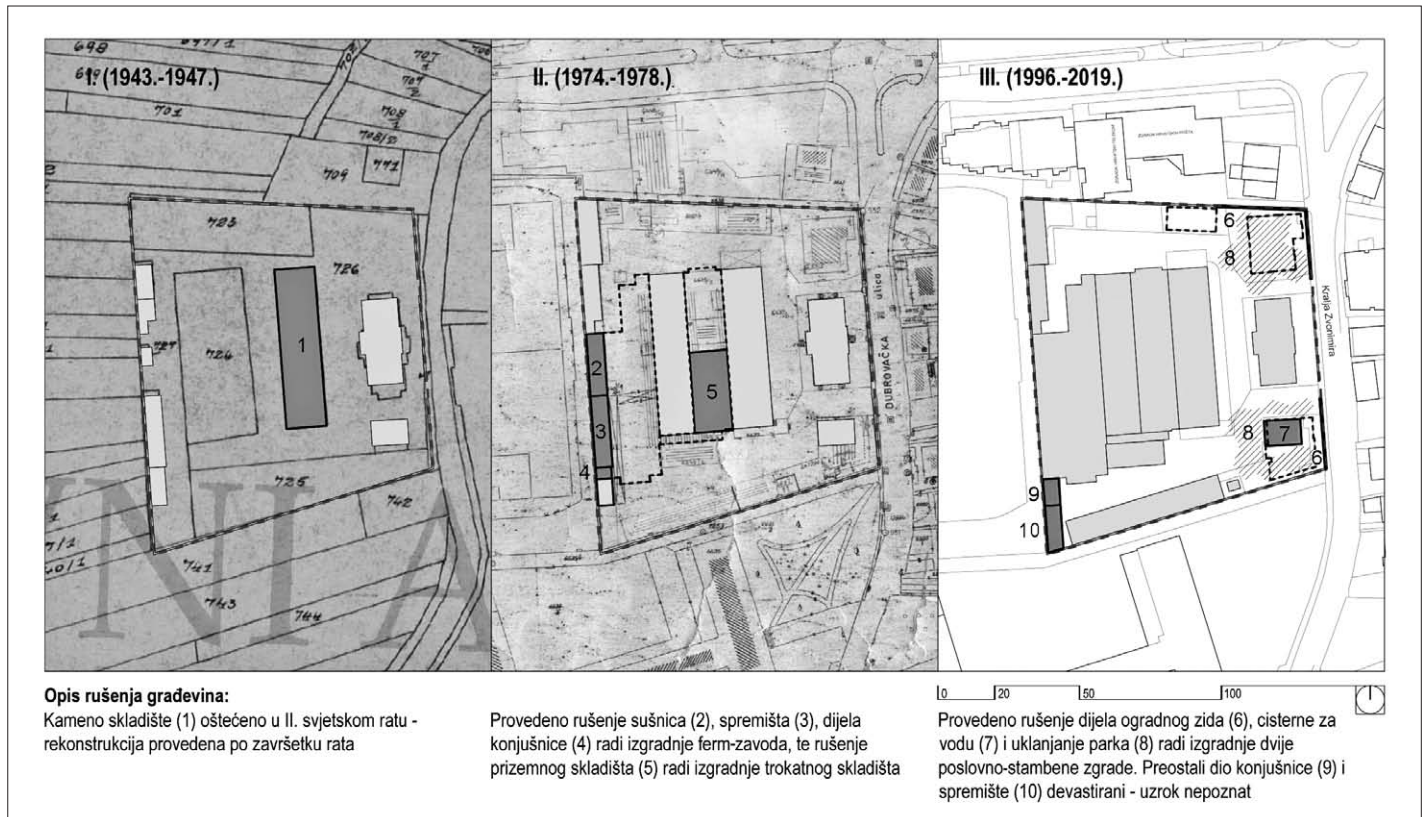
³¹ Izgradnja Duhanske stanice uvelike je pridonijela razvoju radničkog sloja Metkovića. Njezinim osnivanjem zaposlen je velik broj ljudi, posebice žena. Premda su zarade bile skromne, zapošljavanje žena predstavlja bitnu sociološku promjenu u tradicionalnome patrijarhalnom modelu hrvatskoga juga početkom 20. stoljeća. Iako je u Duhanskoj stanici glavina radne snage radila sezonski, ona je imala veliko značenje za lokalno stanovništvo [Juric, 2000: 181]. U Duhanskoj stanici u Metkoviću 1913. godine zaposlen je čak 91 radnik, 1917. svega 22 radnika, potom 1923. – 53 radnika, 1926. – 74 radnika, 1927. – 60 radnika te 1929. – 47 radnika [Curic, 1929: 299].

³² Juric, 1984: 29; Hammel, 1994: 229, 265; Juric, 1997: 154-158

³³ O požaru u duhanskom skladištu nisu pronađeni pisani tragovi, već su navedene tvrdnje proizisle iz razgovora s lokalnim kroničarima. O dataciji i uzrocima požara postoje različita mišljenja. Povjesničar dr.sc. Ivo Juric navodi da je duhansko skladište zapaljeno od strane talijanskih vojnika pri povlačenju nakon kapitulacije Italije 9. rujna 1943. [7.1.2019.]. S druge pak strane lokalni fotograf Ivo Veraja navodi kako je skladište stradalo u požaru izazvanom razornim bombardiranjem Metkovića 19. ozujka 1944. [14.2.2019.].

³⁴ U Splitu je 13. siječnja 1946. održana konferencija predstavnika uzgajatelja duhana, predstavnika narodne vlasti i monopolskih stručnjaka s područja FNR Hrvatske. Na konferenciji je izdana rezolucija kojom se u točki 9. traži da se Duhanska stanica u Metkoviću obnovi, oštećena skladišta poprave i da se sve ustanove koje su do tada zauzele prostor stanice isele najkasnije do 1. travnja tekuće godine kako bi se mogli izvršiti potrebni popravci i uskladištiti nova berba. [Bruljević, 1976: 34]

SL. 12. SHEMA PROVEDENIH RUŠENJA GRAĐEVINA U SKLOPU DUHANSKE STANICE METKOVIĆ

FIG. 12 DEMOLISHED BUILDINGS OF THE TOBACCO FACILITY IN METKOVIĆ

konstruirano³⁵ je i djelomično je promijenilo obilježja. Na pročeljima su zgrade reducirani izvorni lučni nadvoji od kamena i opeke iznad prozora i vrata te su zamijenjeni kamenim ravnim nadvojima. Izvorne drvene skure nisu ponovno izvedene. U unutrašnjosti su sve konstrukcije izvedene kao armiranobetonske (Sl. 12.-13.).

Početak 1960-ih godina³⁶ počinju se izvoditi sustavne dogradnje u sklopu stanice. Godine 1964. provodi se dogradnja i adaptacija spremišta uza zapadni ogradni zid za umjetne sušnice duhana.³⁷ Nekoliko godina poslije, 1968., izvedeno je pomoćno prizemno skladište (nadstrešnica) u stražnjemu, zapadnom dijelu sklopa, iza izvornoga kamenog skladišta.³⁸ Izvedeno je u polumontažnoj čeličnoj konstrukciji. S istočne je strane skladište bilo u potpunosti otvoreno pa je služilo za manipulaciju (obradu) duhana.³⁹ Dvema uskim nadstrešnicama formirana je suha veza novoga čeličnog i izvornoga kamenog skladišta (Sl. 14.). Izgradnja skladišta omogućila je upotrebu mehanizacije i dodatno osuvremenjivanje proizvodnog procesa.⁴⁰

Zbog nedostatka prostora za skladištenje duhana pristupilo se 1973. godine izgradnji novoga montažnoga čeličnog skladišta u zoni između postojećeg skladišta (nadstrešnice) i kamenog skladišta.⁴¹ Kako bi se ubrzala fer-

³⁵ Prema usmenim navodima fotografa Ive Veraje radove obnove izvela je tvrtka Konstruktor 1947. [14.2.2019.].

³⁶ Od 1963. godine Duhanska stanica Metković nosi naziv PODUH (kratica nastala od sintagme poljoprivreda-duhan). Od 1949. do 1951. godine Duhanske stanice u Metkoviću i Vrgorcu ujedinjuju se i djeluju pod nazivom Poduzeće za obradu duhana. Poslije se Duhanska stanica Vrgorac odvoja i djeluje samostalno sve do 1966. godine, kada se ponovno integrira sa stanicom u Metkoviću. Nesto kasnije kolektivu je pripojeno i poljoprivredno dobro „Jezero“ u Otrčicama. [BRUJEVIĆ, 1976: 40]

³⁷ DADU-SCMT, inv. br. 550/64 (9A) i 528/64 (84); Nesto ranije 1959.-1960. u prizemlju kamenoga skladišta napravljena je komora za umjetnu fermentaciju duhana, što predstavlja početke primjene nove tehnologije u procesu obrade duhana. [DADU-SCMT, inv. br. 311/59 (4A)].

³⁸ Projekt nadstrešnice priredio je građevinski inženjer Tomislav Nogolica (1929.-2014.), kao voditelj projektnog ureda u tvrtki PIK Neretva iz Opuzena. Diplomirao je 1959. godine na građevinskom odsjeku Tehničkog fakulteta u Zagrebu. Od 1958. do 1962. radi u projektnom uredu u Mostaru, kada prelazi u PIK Neretva Opuzen. Od 1985. do 1992. radi u tvrtki Dalmacija Rogotin. Istaknuo se u projektiranju ustava, pumpnih stanica, te u izgradnji i rekonstrukciji crkvenih građevina na području doline Neretve.

³⁹ DADU-SCMT, inv. br. 95/68 (5B)

⁴⁰ Nabavljeni su novi strojevi iz Italije koji su značajno pridonijeli ubrzanju rada u Duhanskoj stanici. To je ostvareno za proslave osamdesete godišnjice osnivanja PODUH-a. Tada se vjerovalo kako je otkup duhana u Metkoviću počeo 1891. godine, no poslije se pokazalo da je organizirani otkup vjerojatno počeo 1889. Prirodna proslava organizirana je 25. listopada 1971., a direktor PODUH-a bio je Dusan Brljević [*** 1971: 23].

⁴¹ Projektant skladišta je građevinski inženjer Tomislav Nogolica. [DADU-SCMT, inv. br. 775/74 (33B)]

SL. 13. SKLOP DUHANSKE STANICE POČETKOM 1950-IH
FIG. 13 TOBACCO FACILITY IN THE EARLY 1950S

mentacija duhana u stanici, već iduće su godine inicirane pripreme za izgradnju ferm-zavoda. Projekt je povjeren D. Nadojskom iz makedonske tvrtke Graditelj iz Prilepa⁴², a zgrada je izvedena između skladišta (nadstrešnice) za obradu duhana i zapadnoga ogradnog zida parcele.⁴³ Na prvi pogled začuđuje činjenica da se projekt povjerava makedonskom stručnjaku, osobito stoga što su nakon Drugoga svjetskog rata hrvatski arhi-

tekti poslani na rad u Makedoniju kako bi kao visokoskolovani kadar poduprli izgradnju i obnovu najjužnije jugoslavenske republike nakon ratnih razaranja.⁴⁴ Međutim, Prilep je središte proizvodnje i prerade duhana pa to objašnjava izbor projektanta.

Suradnja s prilepskim stručnjacima nastavlja se na projektiranju novoga trokatnog skladišta 1976. godine.⁴⁵ Projektno rješenje ponovno je ostvario prilepski Graditelj, a radove je izvodila tvrtka G.P. Metković. Novo skladište armiranobetonskoga skeletnog sustava izvedeno je neposredno uza zapadno pročelje kamenoga austrougarskog skladišta, do čeličnog skladišta (nadstrešnice).⁴⁶ Time obje realizacije makedonskih projektanata degradiraju izvornu paviljonsku strukturu sklopa i do maksimuma iskorištavaju parcelu Duhanske stanice.⁴⁷

Do Domovinskoga rata Duhanska stanica Metković uspješno je djelovala u postojećem etapno izvedenom sklopu. Tijekom Domovinskoga rata dio sklopa za svoje potrebe koristi vojska.⁴⁸ Nakon završetka rata, 1996. godine, Duhanska stanica zbog stečaja prestaje s radom.

SKLOP DUHANSKE STANICE NAKON GAŠENJA PROIZVODNJE (21. ST.)

TOBACCO FACILITY AFTER THE SHUTDOWN (21ST CENTURY)

Gubitak primarne funkcije obilježio je sklop Duhanske stanice nakon Domovinskoga rata. Napušteni sklop je prepusten degradacijama te je, kontradiktorno, tijekom preventivne zaštite istovremeno dijelom devastiran (Sl. 15.). Početkom 21. st. upravno-administrativna zgrada prenamijenjena je u Prirodoslovni muzej i Gradsku knjižnicu, dok su preostale zgrade i dalje dijelom napustene ili neprimje-

SL. 14. ZRAČNA SNIMKA METKOVIĆA OKO 1970. ZAOKRUŽEN JE SKLOP DUHANSKE STANICE: UPRAVNO-ADMINISTRATIVNA ZGRADA FLANKIRANA PARKOM, KAMENO SKLADIŠTE, NADSTREŠNICA ZA OBRADU DUHANA.

FIG. 14 AERIAL VIEW OF METKOVIĆ AROUND 1970. THE CIRCLE MARKS THE TOBACCO FACILITY (ADMINISTRATIVE OFFICE BUILDING FLANKED BY A PARK, THE STONE STOREHOUSE, THE CANOPY FOR TOBACCO PROCESSING)

SL. 15. SKLOP DUHANSKE STANICE 2005. U PRVOM SU PLANU UPRAVNO-ADM. ZGRADA (1906., DANAS PRIRODOSLOVNI MUZEJ I GRADSKA KNJIŽNICA), KAMENO SKLADIŠTE (1903., REKONSTRUKCIJA 1947.) I TROKATNO SKLADIŠTE ZA FERMENTIRANI DUHAN (1978.).

FIG. 15 TOBACCO FACILITY, 2005. ADMINISTRATIVE OFFICE BUILDING IN THE FOREGROUND (1906, NOWADAYS NATURAL HISTORY MUSEUM AND CITY LIBRARY), THE STONE STOREHOUSE (1903, RECONSTRUCTED IN 1947), AND THE THREE-STORY STOREHOUSE FOR FERMENTED TOBACCO, 1978)

⁴² Tehnološki projekt priredio je dr. D. Boceski. [*** 1974.a: 65-66; *** 1974.b: 43-44]

⁴³ U kolovožu 1974. poduzeće Poduh podnosi zahtjev za građevinsku dozvolu radi izgradnje ferm-zavoda koji se trebao graditi na krajnjem zapadnom dijelu sklopa, uz ogradni zid. [DADU-SCMT, inv. br. 928/74 (44B)]

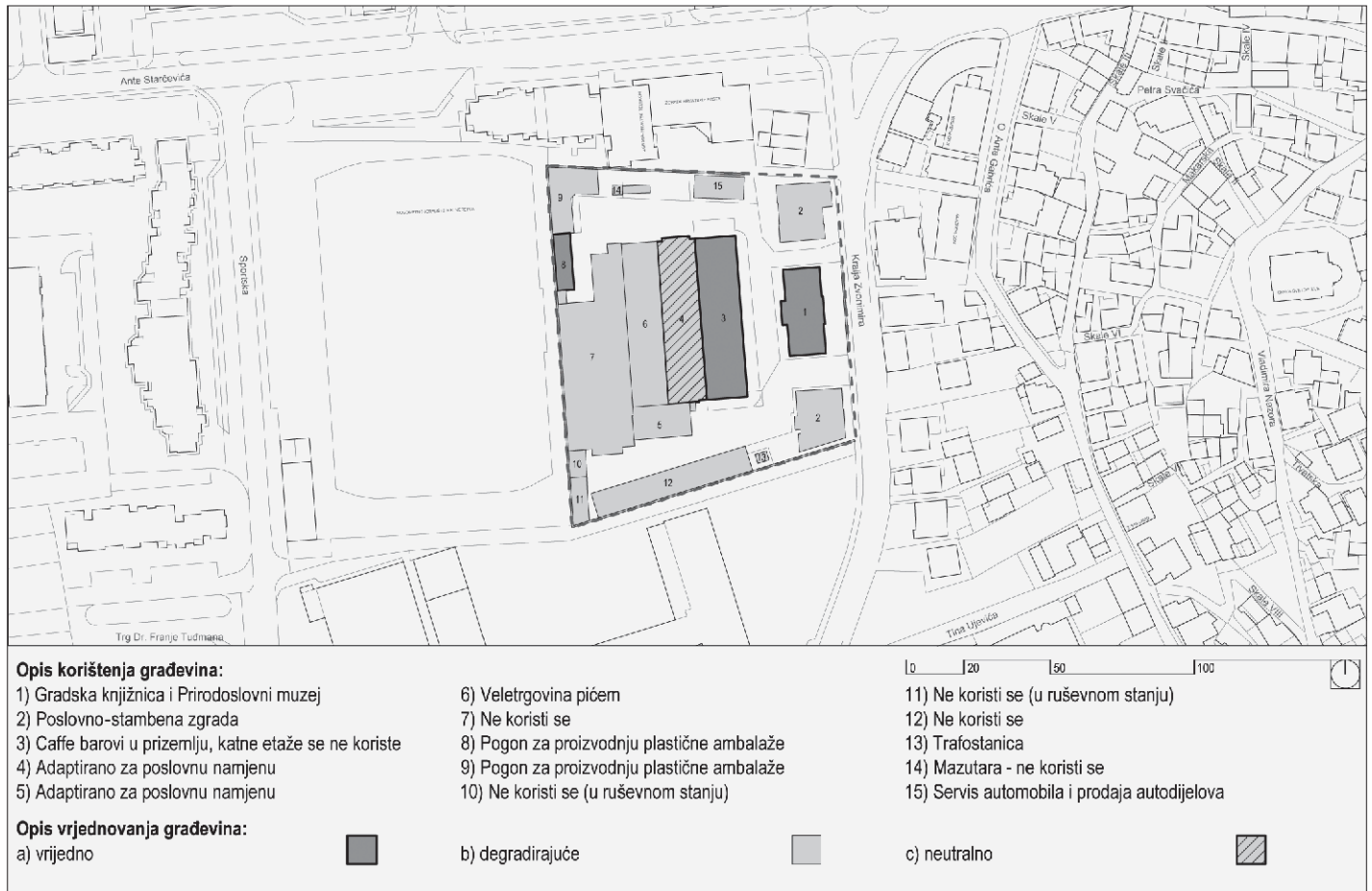
⁴⁴ Još u međuratnom razdoblju Drago Ibler realizirao je zgradu Okružnog ureda za osiguranje radnika u Skopju (1932.). Neposredno nakon Drugoga svjetskog rata u Makedoniji djeluje Slavko Löwy 1950.-1953., a Egon Steinmann sudjelovao je u poratnoj obnovi Makedonije 1946. u sklopu Probroa za Makedoniju u Skopju te je izveo zgradu Ministarstva unutarnjih poslova u Skopju 1946.-1947. Vlado Antolčić radio je na direktivnim osnovama gradova u Makedoniji, a s Franjom Bahovcem izveo je Odmaralište na Gorici za predsjednika Tita na Ohridskom jezeru 1946.-1953.

⁴⁵ Građevinska dozvola ishodena je u veljaci 1978. godine, nakon čega se krenulo u gradnju. [DADU-SCMT inv. br. 143/77 (11C)]

⁴⁶ Tehnički pregled građevine proveden je 4. listopada 1978. [DADU-SCMT inv. br. 190/78 (16C)]

⁴⁷ Tijekom 1970-ih godina poduzeće Poduh ostvarivalo je odlične poslovne rezultate zahvaljujući izvozu u Poljsku, ČSSR, Njemačku i Egipat, te je predstavljalo snažan gospodarski subjekt za Metković i okruženje [*** 1973: 76]. U tom je razdoblju Poduh zapošljavao oko 300 stalnih i 200 sezonskih radnika (pretežno žena), a godišnje je otkupljivao i obrađivao oko 400 tona duhana [BRLEVIĆ, 1976: 40]

⁴⁸ U upravno-administrativnoj zgradi Duhanske stanice jedno se vrijeme nalazilo zapovjedništvo 116. brigade i Južnoga bojišta, Centar za obavješćivanje i uzbunjivanje te druge službe. U podrumu je bilo sklonište i zatvor za zarobljenike. To su usmeni navodi povjesničara dr.sc. Ivana Jurica [7.1.2019.].

SL. 16. SHEMA KORIŠTENJA GRAĐEVINA U SKLOPU DUHANSKE STANICE METKOVIĆ 2019.

FIG. 16 USE OF THE BUILDINGS IN THE TOBACCO FACILITY, METKOVIĆ, 2019

reno korištene s obzirom na svoj položaj u gradu⁴⁹ (Sl. 16.).

PREVENTIVNA ZAŠTITA VS. DEVASTACIJE PARKA I OGRADNOG ZIDA

PREVENTIVE PROTECTION VS DEVASTATION OF THE PARK AND THE ENCLOSING WALL

Sklop Duhanske stanice 2006. godine dobio je status preventivne zaštite. Nakon tri godine zaštita je istekla i poslije nije produljena.⁵⁰ U razdoblju preventivne zaštite (2006.-2009.) u sklopu Duhanske stanice ostvarene su značajne negativne promjene. Nesavjesna gradska uprava, unatoč statusu preventivne zaštite kulturnoga dobra, u studenom 2007. godine pristupa rušenju parkova s bočnih strana upravno-administrativne zgrade Duhanske stanice i dijela prepoznatljivoga kamenoga ogradnog zida stanice kako bi se oslobodio prostor za izgradnju dviju stambeno-poslovnih zgrada. Devastiranjem parkovnog okruženja s početka 20. stoljeća i rušenjem dijela ogradnoga zida uništeni su značajni i prepoznatljivi elementi sklopa i njegova cjelovitost.⁵¹

⁴⁹ Proizvodnja plastične ambalaže, tenda, veletrgovina pićem, autoradionica i sl.

⁵⁰ *** 2006.

⁵¹ <http://net.hr/danas/hrvatska/drama-u-cetiri-cina-ometkovskoj-zgradi-poduh/> [4.1.2018.]

⁵² Njegovo nagrađivano autorsko ostvarenje Arheološkog muzeja Narona u obilježnom selu Vid zasigurno je bila značajna referenca pri odabiru arhitekta za obnovu. [<https://www.radionica-arhitekture.hr/arheoloski-muzej-narona> (5.12.2018)]

⁵³ Riječ je o jedinstvenoj zbirci takve vrste u Europi. Obuhvata 368 prepariranih ptica. Nastala je zalaganjem zagrebackog arheologa Dragutina Rucnera. Za javnost u Metkoviću je otvorena 1952. godine [<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=12556> (4.1.2018.)]. Od 1966. zbirka je prezentirana u prostoru kazališne zgrade. [MIHOČI, VLAHOVIĆ, BUKOVEC, 2014: 56]

⁵⁴ Radionica arhitekture (2007.): zgrada Ornitološkog muzeja i Gradske knjižnice – idejno rješenje rekonstrukcije i prenamjene. Knjižnica se sastoji od odjela za posudbu knjiga djeci i odraslima, citaonice tiska, dječje igraonice, prostora za studijski rad, medijateke i višenamjenske dvorane za projekcije, predavanja i sastanke te pratećih prostorija.

⁵⁵ Krov je u odnosu na izvorni dobio krovne prozore ujednačenog ritma kako bi se povećalo prirodno osvjetljenje prostorija u potkrovlju, koje su zbog razmjerno malih prozora posljednje etaže bile lose osvijetljene.

⁵⁶ Preostala su izvorna tri ulaza reducirana zbog organizacije sadržaja u interijeru. Na pročelju su zadržani izvorni položaji ulaznih vrata.

REKONSTRUKCIJA I PRENAMJENA UPRAVNO-ADMINISTRATIVNE ZGRADE DUHANSKE STANICE

ADMINISTRATIVE OFFICE BUILDING OF THE TOBACCO FACILITY – RECONSTRUCTION AND REUSE

Usporedno s vandalskim interveniranjem u značajnu kulturno-povijesnu baštinu javila se i ideja obnove i prenamjene upravno-administrativne zgrade Duhanske stanice. Grad Metković tražio je, naime, adekvatan prostor za smještaj Prirodoslovnog muzeja i Gradske knjižnice pa se upravno-administrativna zgrada, zahvaljujući svom položaju u središnjoj zoni suvremenoga Metkovića, pokazala prikladnom za smještaj takvih kulturnih sadržaja.

Projekt rekonstrukcije i prenamjene povjeren je prof. Goranu Raki odnosno Radionici arhitekture.⁵²

Programom traženi sadržaji raščlanjeni su po vertikali upravno-administrativne zgrade. U podrumu su predviđena spremišta knjižnice i muzeja te drugi servisni prostori, u prizemlju je smješten Prirodoslovni muzej s Ornitološkom zbirkom⁵³ i višenamjenskom dvoranom za predavanja, na sljedećim dvjema etažama knjižnica s čitaonicom, a na posljednjoj etaži uprava knjižnice, muzeja i Parka prirode Delta Neretve.⁵⁴ Prema Ulici kralja Zvonimira predviđeno je uređenje manjeg vrta i očuvanje zatečenoga kamenog zida s ogradom od kovanog željeza (Sl. 17.).

57 Budući da je prizemna etaža podignuta u odnosu na okolni teren, pristup osobama s invaliditetom omogućen je pomoću pomične platforme smještene pokraj glavnog ulaza u građevinu i novim interpoliranim dizalom.

58 Za smještaj dizalice topline i pratećih strojarških instalacija bila je predviđena izvedba novih podrumskih prostorija pokraj zgrade, na stražnjoj dvorišnoj strani.

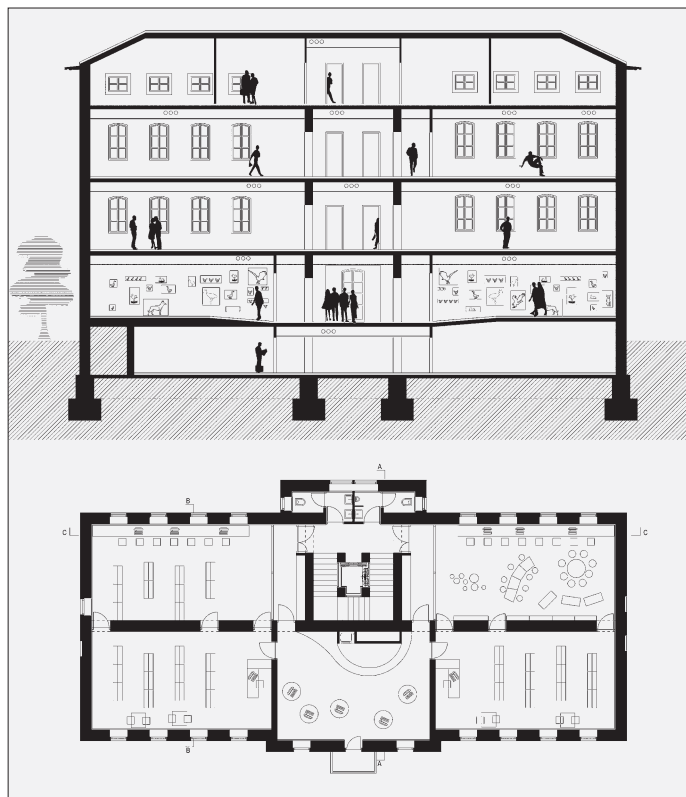
59 *** 2008.a: 3

60 *** 2008.b: 11

61 <http://haw.nsk.hr/arhiva/vol5/4958/41573/metkovic-news.com/news/novouređena-gradska-knjiznica-i-citaonica-udahnule-novi-zivot-metkovicu/index.html> [4.1.2018.]

62 Izvedbu Muzeja u Metkoviću ostvarila je tvrtka Ing-Grad d.o.o. iz Zagreba. [<https://www.ing-grad.hr/hr/projekti/povijesne-zgrade-i-sakralna-arhitektura/povijesne-zgrade/1149-prirodoslovni-muzej-metkovic>] (4.1.2018.)

63 Autor koncepcije novoga postava Ornitološke zbirke na polivalentnoj površini većoj od 700 m² jest dr.sc. Nikola Tvrković, a autorica je likovnog postava Nikolina Jelavić Mitrović, dipl. dizajnerica, u suradnji s Goranom Rakom i Radionicom arhitekture. Recenziju potpisuju dr.sc. Zarka Vujčić s Katedre za muzeologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i dr.sc. Vlasta Tutis sa Zavoda za ornitologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Stalni postav prikazuje tijek razvoja Ornitološke zbirke i geološke procese nastanka te bogatstvo života delte Neretve. Provedbu postava koordinirala je dr.sc. Iva Mihoci. Kroz devet cjelina koje predstavljaju karakteristična prirodna staništa neretvanske delte, postav, u obliku diorame, prikazuje dosad prikupljene primjerke ptica, ali i mnoštvo drugih biljnih i životinjskih vrsta s toga područja. [<http://www.minikulture.hr/default.aspx?id=12556>] (4.1.2018.)

Arhitektonski projekt arh. Rake obilježava diskretna intervencija, očuvanje izvornih obilježja i prostorne dispozicije. U sklopu rekonstrukcije postojeće su armiranobetonske međukatne konstrukcije zbog lošeg stanja zamijenjene novima. Drvena konstrukcija krovista uklonjena je, a kroviste je izvedeno kao armiranobetonsko.⁵⁵

Glavni je ulaz disponiran sa zapadne, dvorišne strane.⁵⁶ Postojeće stubište zamijenjeno je novim te je interpolirano dizalo u njegovu zračnom prostoru.⁵⁷ Novi pregradni zidovi postavljeni su u skladu s novim sadržajima u interijeru. Pročelja, koja su bila u razmjerno dobrom stanju, u potpunosti su očuvana, a na prozore su dodane bijele grilje. Krov je rekonstruiran u izvornom obliku, ali uz zamjenu limenog pokriva crijepom.

Zgrada je prilagođena novim tehnološkim zahtjevima⁵⁸, a izvedbu je ostvarila tvrtka MGA nekretnine d.o.o.⁵⁹ od 2008. godine⁶⁰ (Sl. 19.).

Gradska knjižnica, smještena na katnim etažama, uređena je uz minimalne intervencije i opremu korisnika pa je za javnost otvorena 14. svibnja 2013. godine.⁶¹ Uređenje Prirodoslovnog muzeja s Ornitološkom zbirkom, u prizemlju zgrade, dovršeno je tijekom sljedeće dvije godine⁶², a službeno je otvorenje upriličeno 17. srpnja 2015. godine⁶³ (Sl. 18.).

SL. 17. TLOCRT 1. KATA (GRADSKA KNJIZNICA METKOVIĆ),
UZDUŽNI PRESJEK
FIG. 17 FIRST-FLOOR PLAN (CITY LIBRARY IN METKOVIĆ),
LONGITUDINAL SECTION

SL. 18. INTERIJER PRIRODOSLOVNOG MUZEJA METKOVIĆ 2016.
FIG. 18 NATURAL HISTORY MUSEUM IN METKOVIĆ, INTERIOR, 2016

VRJEDNOVANJE GRADEVINA U SKLOPU DUHANSKE STANICE

ASSESSING THE BUILDINGS IN THE TOBACCO COMPLEX

Terensko istraživanje sklopa Duhanske stanice provedeno tijekom 2018. godine bilo je usmjereno na analizu postojećeg stanja sklopa i građevina, utvrđivanje trenutanih namjena građevina u sklopu te vrjednovanje svake pojedinačne građevine prema nekoliko kriterija. Budući da se sklop sastoji od nekoliko građevina, trenutno heterogenoga vlasništva, i namjene u sklopu također su različite te često neprimjerene današnjem položaju sklopa u gradu. Građevine u sklopu stanice vrjednovane su s obzirom na vrijeme izgradnje, izvornost, stupanj očuvanosti, ambijentalnost i trenutnu namjenu. Cilj je vrjednovanja bio odrediti koje su građevine poželjne za očuvanje, a koje nisu. Građevine su u skladu s kriterijima vrjednovanja svrstane u tri grupe: 1) građevine koje posjeduju značajnu vrijednost (poželjno očuvanje), 2) građevine koje ne posjeduju vrijednost i degradiraju sklop (poželjno uklanjanje) i 3) građevine koje su svojim obilježjima neutralne (nemaju značajnu vrijednost, ali zbog ambijentalnosti i dobrog stanja njihovo očuvanje može biti predmet rasprave). Vrjednovanje je obuhvatilo i građevine koje nisu izvorno bile u funkciji Duhanske stanice, a izgrađene su unutar obuhvata sklopa nakon njena gašenja (Sl. 17.).

Vrjednovanje je pokazalo da upravna zgrada koja je prenamijenjena u muzej i knjižnicu te kameno skladište posjeduju najveću vrijednost od svih analiziranih građevina (građevine predstavljaju izvorni nukleus stanice, posjeduju prepoznatljiva kamena pročelja, visokoga su stupnja očuvanosti). Osim njih, za skladište stolarije i opreme za gašenje požara (trenutačno proizvodnja plastične ambalaže), sagrađeno početkom 20. st. uza zapadni rub sklopa, također je utvrđena značajna vri-

jednost (očuvano izvorno oblikovanje, drvena krovna konstrukcija, prilično visok stupanj očuvanosti).

Čelično skladište (trenutačno u funkciji veletrgovine pićem), ferm-zavod (trenutačno napušten), garaže (trenutačno proizvodnja plastične ambalaže), spremišta u jugozapadnom dijelu sklopa (trenutačno napuštena), aneks trokutnog skladišta (trenutačno poslovni prostori) – nemaju određenu vrijednost. Iako su visokoga stupnja očuvanosti, njihova dispozicija nagruđuje sklop pa stoga nema razloga za njihovo očuvanje. To se odnosi i na autoradionicu. Za poslovno-stambene zgrade uza Zvonimirovu ulicu, iako nemaju vrijednosti i nagruđuju sklop, iluzorno je očekivati uklanjanje.

Trokatno skladište (trenutačno proizvodnja tenda u prizemlju i poslovni prostori na katnim etažama) ocijenjeno je kao neutralno. Iako svojom dispozicijom zatvara zapadno pročelje kamenog skladišta i nema značajnu povijesnu vrijednost, dobro je očuvano pa je zbog visine prepoznatljivo u vizuri sklopa stanice. Stoga potreba njegova očuvanja ili uklanjanja može biti predmetom rasprave.

SUVREMENE OBNOVE I PRENAMJENE INDUSTRIJSKIH GRADEVINA I SKLOPOVA ANALOGNE TIPOLOGIJE

CONTEMPORARY RENOVATION AND ADAPTIVE REUSE OF THE PRODUCTION FACILITIES AND COMPLEXES OF SIMILAR TYPOLOGY

Obnovu i prenamjenu upravno-administrativne zgrade Duhanske stanice za Prirodoslovni muzej i Gradsku knjižnicu u Metkoviću vriedi sagledati u kontekstu suvremenih projektnih rješenja revitalizacije napuštenih industrijskih zgrada, kako u Hrvatskoj tako i u inozemstvu.

Gradska knjižnica Labina smještena je u obnovljenoj Mramornoj dvorani⁶⁴ rudarskoga kompleksa u Labinu. Realizirana je kao prva etapa obnove i prenamjene zgrada rudarskog sklopa za novo kulturno središte Labina i Labinstine, Gradsku knjižnicu i multimedijalnu dvoranu prema prvonaagrađenom natjecaj-

⁶⁴ Mramorna dvorana mjesto je na kojem su rudari primili plaće i u kojem su se organizirali strajkovi. Ime je dobila po mramornoj oblozi interijera.

⁶⁵ Nagradu „Bernardo Bernardi“ za najbolje ostvarenje u području oblikovanja i unutrašnjeg uređenja Udruženja hrvatskih arhitekata, nagradu „Vladimir Nazor“ Ministarstva kulture i nagradu „Icograda Excellence Award“ svjetskoga udruženja dizajnera.

⁶⁶ HRZIC, 2002: 37-38

⁶⁷ Potpuno je neshvatljiva inertnost u pogledu te prenamjene jer je Zagreb bastinik avangardnih primjera industrijske arheologije znatno ranije prije pojave te interdisciplinarnе grane istraživanja sedesetih godina 20. stoljeća.

nom radu iz 2007. godine, i to mladih autora Damira Gamulina, Margite Grubiša, Marina Jelčića, Zvonimira Kralja, Igora Presečana i Ivane Žalac. Evocirajući karakter rudnika u pratećim prostorima Gradske knjižnice napsram svijetlog ozračja same knjižnice, autori interijera Gradske knjižnice – Ivana Žalac, Margita Grubiša, Igor Presečan i Damir Gamulin – polučili su niz najviših strukovnih nagrada za ostvarenje iz 2013. godine.⁶⁵ Sljedeći primjer smještaja knjižnice veže se za lokaciju paromlinskoga kompleksa u Zagrebu. Nakon tri desetljeća od stradanja zagrebačkog Paromlina u požaru, a potom i urušavanja i rušenja triju obodnih zidova glavne zgrade Paromlina 2013. godine, potkraj prošle godine raspisan je natječaj za prenamjenu sklopa za Gradsku knjižnicu u Zagrebu. Na natječaju je pobijedio rad arhitektonskog studija UPI-2M. U skladu s konzervatorskim smjernicama i natječajnim programom autori su predvidjeli smještaj sadržaja knjižnice u postojećim zgradama Paromlina i dogradnji u jugozapadnom dijelu sklopa. Osmišljavajući dogradnju amorfne oblikovanja s reflektirajućim staklenim pročeljem koje vizualno dematerijalizira građevinu, autori su nastojali staviti fokus na kompoziciju industrijskog sklopa i stvoriti kontrast između staroga i novoga, kako u oblikovanju tako i u materijalnoj površini.

Prenamjena industrijskih sklopova za kulturne i muzejske djelatnosti vrlo je potentna

tema, o čemu svjedoči čitav niz istaknutih svjetskih primjera. Fokusirajući prenamjene tvornica duhana u Hrvatskoj za muzeje, otkrit ćemo splet zanimljivih realizacija i projektnih nastojanja. U tome kontekstu ranu realizaciju predstavlja obnova i rekonstrukcija Tvornice duhana u Rovinju, ostvarena prema projektu prof. dr.sc. Marijana Hrzića 1995.-1999. godine. U sklopu obnove historicističkoga tvorničkog sklopa, u dijelu Upravne zgrade autor uređuje i Muzej duhana. Minimalističkim dizajnom i decentnim izražajnim jezikom u dijelu zgrade s kraja 19. stoljeća prezentira izložbeni prostor matične djelatnosti Tvornice duhana Rovinj te takvom diskretnom muzealizacijom oplemenjuje središnju upravnu zgradu.⁶⁶ Projekt prenamjene Tvornice duhana u Zagrebu, u Klaićevoj ulici, za Hrvatski povijesni muzej, ostvaren je 2007. godine od strane arhitekata prof. Ivica Plaveca, Žanet Zdenković Gold i Ivana Golda, kao druga etapa natjecaja za novu upravnu zgradu Adrisa. Upravna je zgrada realizirana, ali zbog ekonomske krize prenamjena za muzej nije ostvarena. Prof. Plavec ostvario je novi projekt 2015. godine, no s vremenom sve više jenjava razumijevanje između investitora i arhitekta s potpuno neizvjesnim ishodom realizacije.⁶⁷ Treći relevantni primjer jest realizacija Muzeja moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci u H-zgradi nekadašnje Tvornice Rikard Benčić. Prizemlje H-zgrade izvedeno je u sklopu Tvornice šećera koja je izvorno djelovala na toj lokaciji, dok su katne etaže te zgrade izvedene dok je sklop bio u funkciji Tvornice duhana. Inventivno rješenje potpisuje splitski arhitekt, doc. Dinko Perčić. U skladu s realitetom skromnih materijalnih prilika, on osmišljava rješenje s minimalnim i etapnim intervencijama na zapuštenoj tvorničkoj zgradi, evocirajući njezin industrijski karakter i prezentirajući iskreno oziljke i oštećenja nastala tijekom vremena, te nudeći otvoreni karakter prostora koji se prilagođavaju aktualnim potrebama i trenutku.⁶⁸

SL. 19. UPRAVNO-ADMINISTRATIVNA ZGRADA, IZVORNO I DANAŠNJE STANJE (PRIRODOSLOVNI MUZEJ I GRADSKA KNJIŽNICA METKOVIĆ)

FIG. 19 ADMINISTRATIVE OFFICE BUILDING, ORIGINAL AND PRESENT CONDITION (NATURAL HISTORY MUSEUM AND THE CITY LIBRARY IN METKOVIĆ)

To su: prenamjena zgrade u kojoj je djelovala Tvornica duhana na Trgu Republike Hrvatske 14 za potrebe Sveučilišta u Zagrebu i prenamjena napustene Kozare u Gliptoteku HAZU 1937.-1945.

⁶⁸ Pod sloganom „To trebamo – to radimo“ svojevrsni je muzej u nastajanju predstavljan u sklopu nastupa Hrvatske na Venecijanskom bijenalu 2016. godine. Projekt je nagrađen nizom najviših strukovnih nagrada za 2017. godinu: nagradom „Bernardo Bernardi“ za najuspješnije ostvarenje na području oblikovanja i unutrašnjeg uređenja Udruženja hrvatskih arhitekata, Medaljom za konceptualni poduhvat Hrvatske komore arhitekata za istaknuti profesionalni doprinos konceptualnom promišljanju i Velikom nagradom 53. Zagrebačkog salona arhitekture.

Prenamjenu upravno-administrativne zgrade Duhanske stanice sagledat ćemo i u širem europskom kontekstu. Niz prenamjena napuštenih građevina duhanske industrije, sličnoga karaktera, prisutno je i u drugim mediteranskim zemljama gdje se značajno uzgajao duhan, a posebice u Grčkoj. S obzirom na velik fond napuštenih građevina koje su služile za industriju duhana, u Grčkoj se provodi njihova intenzivna prenamjena. Izdvojena su dva primjera koji su mjerilom i novom funkcijom komparativni upravno-administrativnoj zgradi Duhanske stanice Metković. U Alexandroupolisu je provedena prenamjena napuštenoga duhanskog skladišta u gradsku knjižnicu 2012.-2015. godine.⁶⁹ Revitalizaciju građevine potaknula je građanska inicijativa s grupom arhitekata na čelu. Uspriješno izuzetno lošem stanju građevine, koje je zahtijevalo rekonstrukciju svih međukatnih konstrukcija i krova, obnova je uspješno provedena i od propasti je sačuvana građevina od velika povijesnog značenja za lokalnu sredinu.⁷⁰ Ilustrativna je i prenamjena duhanskog skladišta Papandos u Volosu u gradski muzej. Obnova duhanskog skladišta izgrađenog 1920-ih godina počela je 2006. godine.⁷¹ Uspostavi muzeja prethodilo je opsežno istraživanje i prikupljanje građe o prošlosti grada Volosa kako bi se mogao napraviti muzeološki postav. Muzej je otvoren 2014. godine. Rijec je o prvomu muzeju takvoga tipa u Grčkoj.⁷²

Navedeni splet suvremenih hrvatskih i europskih realizacija i projektnih nastojanja prenamjene industrijskih zgrada za suvremene knjižne i muzejske funkcije zorno ilustrira prostorni potencijal takvih, danas pretežito napuštenih zgrada. Nekada su generirale gospodarsku moć lokalnih sredina, a danas nakon provedbe prenamjena generiraju urbanitet suvremenoga grada kreativnim projektnim rješenjima. Njihove prenamjene ne obnavljaju niti obogaćuju samo urbanu strukturu već promiču i socijalnu interakciju i razvoj turizama, što posljedično dovodi i do pojačane ekonomske aktivnosti područja u kojima se nalaze. Ovaj je rad prilog afirmaciji potencijala napuštenih industrijskih prostora.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Tradicionalna proizvodnja i obrada duhana na jugu Hrvatske od 80-ih godina 19. st. uvjetovala je izgradnju i sklopa Duhanske stanice za otkup duhana u Metkoviću. Paviljonski organizirani sklop izvođen je etapno tijekom 20. st. u sklopu različitih državnih tvorevina, od strane inozemnih i domaćih stručnjaka.

U početku smješten na zapadnoj periferiji naselja, podno brda Predolac, sklop Duhanske stanice danas se nalazi u gradskom središtu. Budući da se naselje Metković početkom

prošloga stoljeća uglavnom širilo i razvijalo prema gradskoj luci te uz frekventnu prometnicu prema Hercegovini, vidljivo je kako stanica nije značajnije utjecala na njegov rast, ali je ipak svojim položajem na neki način predviđjela njegovo širenje prema zapadu koje će se intenzivnije provesti u drugoj polovici 20. st.

Inicijalna prostorna organizacija sklopa provedena je prema obrascu koji je u većoj mjeri primijenjen i kod ostalih duhanskih stanica na području Dalmacije. Paviljonski postavljene zgrade skladišta, uprave i administracije te servisne građevine, s uređenom pokaznom plantažom i parkom unutar obuhvata ograđenoga kamenim zidom – elementi su prisutni i kod većine drugih duhanskih stanica (primjerice u Imotskom i Sinju).

Dok je izvorno kameno skladište Duhanske stanice napravljeno prema tipološkom obrascu karakterističnom za duhanska skladišta iz toga razdoblja, upravno-administrativna zgrada lokalno je autentičan projekt koji se svojim mjerilom i oblikovanjem bitno razlikuje od analognih zgrada na području Dalmacije.

Izgradnja Duhanske stanice anticipira graditeljsku modernizaciju u Metkoviću. Upravno-administrativna zgrada i izvorno skladište stanice velikim se mjerilom, primjenom koso-ga plitkog krova i novih konstrukcija bitno razlikuju od dotadašnje gradnje. Dok su vanjski zidovi navedenih zgrada, u duhu tradicionalnoga građenja, izvedeni od kamena s vidljivom strukturom zida u eksterijeru, primijenjene međukatne konstrukcije predstavljaju graditeljsku inovaciju na području Metkovića. Kod upravno-administrativne zgrade međukatne su konstrukcije izvedene od betonske šljake i željeza, a kod skladišta prisutna je primjena skeletne konstrukcije s drvenom međukatnom konstrukcijom i lijevanoželjeznim stupovima inozemnih proizvođača.

Na žalost, zbog stradanja u Drugomu svjetskom ratu i kasnije rekonstrukcije, izvor-

⁶⁹ <https://www.pamemprosta.org/2016/05/20/kašvo-máyaζοδημοτικη-βιβλιοθηκη-n-ta/> [26.11.2017.]

⁷⁰ https://ordoumpozanis-teo.blogspot.com/2012/10/blog-post_16.html [5.12.2017.]

⁷¹ <http://srv1-vivl-volou.mag.sch.gr/node/3305> [25.1.2019.]

⁷² http://lecad.arch.uth.gr/demuciv/museum_en.php [25.1.2019.]

⁷³ I prije izgradnje navedenih zgrada, već nakon Drugoga svjetskog rata u Metkoviću se armirani beton intenzivno koristi u gradnji.

ne međukatne konstrukcije skladišta nisu sačuvane pa su izvedene nove u armiranom betonu.

Dogradnje izvedene nakon Drugoga svjetskog rata u čeličnoj i armiranobetonskoj konstrukciji izraženijih su tehnoloških obilježja te narušavaju izvornu kompoziciju i karakter sklopa. Za razliku od građevina iz austrougarskog razdoblja, nove građevine ne donose neke značajne pomake u graditeljskom smislu.⁷³

Nakon ugasle primarne funkcije sklop je obilježio splet različitih intervencija. Unatoč preventivnoj zaštiti, park i ograda sklopa devastirani su radi izgradnje stambenih novogradnji, čime je narušen izvorni obuhvat i karakter sklopa. Upravno-administrativna zgrada rekonstruirana je i prenamijenjena za kulturne namjene prema projektu prof. Rake. Diskretna intervencija omogućila je smještaj značajne Ornitoloske zbirke i Prirodoslovnog muzeja te Gradske knjižnice. Formirano je novo kulturno središte grada i ispunjene su prostorne potrebe kulturnih institucija Metkovića.

U stražnjem dijelu sklopa još se uvijek nalazi nekoliko napuštenih i neprimjereno korištenih skladišta s privremenim smještajem neprikladnih sadržaja koji provizornim korištenjem devastiraju izvorni karakter sklopa.

Heterogeni scenariji prenamjena, devastacija i napuštenosti zorno ilustriraju sudbinu brojnih napuštenih industrijskih sklopova diljem Europe. Mnogi su gradovi baštinici napuštenih industrijskih sklopova kojih etapna izvedba, paviljonska dispozicija, kvalitetna struktura i lokacija u širem centru omogućavaju prenamjene za čitav niz novih funkcija.

S druge strane, ti isti gradovi posjeduju velike prostorne potrebe za smještajem mnogih sadržaja koji djeluju u skućenim i nedostatnim uvjetima. Stoga sklop Duhanske stanice u Metkovicu jasno predočuje stanje industrijske baštine, ali i potencijale slojevitih i etapnih rješenja s ciljem generiranja urbaniteta suvremenoga grada.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

- HAMMEL, E. (1994.), *Air war Europa: America's War against Germany in Europe and North Africa 1942-1945: Chronology*, Pacifica Press, Pacifica
- HRZIC, M. (2002.), *Principi rekonstrukcije i dogradnje kompleksa Tvornice duhana Rovinj*. u: *Tvornica duhana Rovinj: arhitektura, povijest i suvremenost 1872.-2002.*, Tvornica duhana Rovinj: 37-38, Rovinj
- JURIC, I. (1984.), *Prošlost Metkovića od najstarijih dana do danas*, Centar za usmjereno obrazovanje „Petar Levantin” Metković, Metković
- JURIC, I. (1986.), *Gradska glazba Metković*, Gradska glazba Metković i SIZ za kulturu općine Metković, Metković
- JURIC, I. (1990.), *Metković na razglednicama*, II. izdanje, Turističko društvo Metković: 27, Metković
- JURIC, I. (1996.), *Spomendani iz prošlosti donjeg Poneretavlja*, Poglavarstvo grada Metkovića, Metković
- JURIC, I. (1997.), *Borbe i stradanja Hrvata kotara Metković 1918.-1945.*, Ogranak Matice hrvatske Ploče, Metković
- JURIC, I. (1998.), *Metković na razglednicama*, III. izdanje: 147, Metković
- JURIC, I. (2000.), *Gospodarski razvoj luke i trgovišta Metković od 1850. do 1918.*, Matica hrvatska, Ploče
- MIHOCI, I.; VLAHOVIĆ, T.; BUKOVEC, D. (2014.), *Od Zbirke do Muzeja – Prirodoslovni muzej Metković*, u: *III. kongres muzealaca Hrvatske s međunarodnim sudjelovanjem* [ur. ARKO-PIJEVAC, M.; LATINVIĆ, S.], Hrvatsko muzejsko društvo: 56, Zagreb
- PALAVERSA, D. (1971.), *Komunalna problematika*, „Iskra”, (3) 3: 43, Metković
- PIPLOVIĆ, S. (2000.), *Izgradnja duhanskih stanica u Dalmaciji*, „Grada i prilozi za povijest Dalmacije”, sv. 16, Državni arhiv u Splitu: 393-424, Split
- PIPLOVIĆ, S. (2001.), *Zgrade rezije duhana u Dalmaciji*, u: *Grad za 21. stoljeće: zbornik radova* [ur. GORSIĆ, M.], Društvo arhitekata, građevinara i geodeta Karlovac: 312-329, Karlovac
- SMOLJAN, I. (1988.), *Neretva*, Galerija „Stecak” Klek, SIZ za kulturu Metković, OSIZ u oblasti kulture Opuzen, Ivo Smoljan, Zagreb
- *** (1889.), *Gojdba duhana*, „Smotra Dalmatinska”, 9. veljače, 2 (12), Zadar
- *** (1898.a), *Gojdba duhana u Neretvi*, „Poljodjelski viestnik”, 16. ožujka, 6 (6), Zadar
- *** (1898.b), *Gojdba duhana u Neretvi*, „Poljodjelski viestnik”, 1. travnja, 6 (7), Zadar
- *** (1901.a), *Dalmatinske vijesti*, *Javne radnje u Dalmaciji*, „Smotra Dalmatinska”, 3. kolovoza, 14 (62), Zadar

19. *** (1901.b), *Ausschreibung.*, „Deutsches Vollksblatt“, 13. November, 13 (4620), Wien
20. *** (1901.c), *Kundmachung*, „Der Bautechniker“, 15. November, 21 (46), Wien
21. *** (1901.d), *Handel, Industrie, Verkehr und Landwirtschaft (Tabakeinlösungs-Amt in Metkovich.)*, „Wiener Zeitung“, 17. November, (265), Wien
22. *** (1901.e), *Licitationen. Bau-Arbeiten.*, „Amtsblatt zur Wienerzeitung“, 17. November, (265), Wien
23. *** (1901.f), *Razne vesti. Pokrajinske: Za poduzetnike.*, „Naša Sloga“, 26. studenog, 32 (93), Pula
24. *** (1901.g), *Domaće vesti*, „Narodni list“, 27. studenoga, 40 (95), Zadar
25. *** (1901.h), *Natječaji, Obznana*, „Objavitelj Dalmatinski“, 27. studenoga, (95), Zadar
26. *** (1901.i), *Objava*, „Narodni list“, 30. studenoga, 40 (96), Zadar
27. *** (1901.j), *Submissions Anzeiger.*, K.k. General Direktion der Tabak Regie Wien, „Der Bautechniker“, 6. Dezember, 21 (49), Wien
28. *** (1902.a), *Amtlicher Teil.*, „Wiener Zeitung“, 28. Jänner, (22), Wien
29. *** (1902.b), *Personalien*, „Oesterreichische Zeitschrift für Verwaltung“, 27. März, 35 (13), Wien
30. *** (1902.c), *Baunachrichten. Metkovich. Magazinsbau.*, „Der Bautechniker“, 28. März, 22 (13), Wien
31. *** (1902.d), *Amtliches*, „Neue Freie Presse. Abendblatt“, 16. Juli, (13611), Wien
32. *** (1903.a), *Neretva, u siječnju (Gojdba duhana)*, „Narodni list“, 17. siječnja, 42 (5), Zadar
33. *** (1903.b), *Dalmatinske vijesti, U Metkovićima, 18. o.m.*, „Smotra Dalmatinska“, 23. svibnja, 16 (41), Zadar
34. *** (1904.a), *Lizitationen, Bau-Arbeiten*, „Amtsblatt zur Wienerzeitung“, 1. Mai, (100), Wien
35. *** (1904.b), *Submissions-Anzeiger, K.k. Tabak Einlösungsamt Metkovich.*, „Der Bautechniker“, 13. Mai, 24 (20), Wien
36. *** (1904.c), *Obznana*, „Objavitelj Dalmatinski“, 14. svibnja, (39), Zadar
37. *** (1906.a), *Dalmatinske vijesti, Nova zgrada kod ureda za predaju duhana u Metkoviću*, „Smotra Dalmatinska“, 26. svibnja, 19 (42), Zadar
38. *** (1906.b), *K.k. Generaldirektion der Tabakregie. Kundmachung*, „Der Bautechniker“, 8. Juni, 26 (23), Wien
39. *** (1906.c), *Lizitationen. Bauarbeiten*, „Amtsblatt zur Wienerzeitung“, 9. Juni, (131), Wien
40. *** (1927.), *Slobodna proizvodnja i izvoz duhana*, „Novo doba“, 1. Septembra, 10 (201), Split
41. *** (1929.) *Privreda i radnici u Dalmaciji* [ur. ČURIC, B.], Radnička komora za Dalmaciju, Split

42. *** (1971.), *Poduzeće Poduh proslavilo 80-tu obljetnicu*, „Iskra“, 3 (3), Metković
43. *** (1973.), *Vijesti iz Metkovića i neretvanske krajine*, „Iskra“, 5 (3), Metković
44. *** (1974.a), *Vijesti iz Metkovića i neretvanske krajine*, „Iskra“, 6 (1), Metković
45. *** (1974.b), *Vijesti iz Metkovića i neretvanske krajine*, „Iskra“, 6 (2), Metković
46. *** (1976.), *Poduh: poljoprivredno, duhansko, trgovačko i turističko poduzeće* [ur. BRLEVIĆ, D.], Poduh Metković, Sportska tribina Zagreb, Zagreb
47. *** (2006.), *Izvod iz Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske br. 1/06 – Lista preventivno zaštićenih kulturnih dobara*, „Narodne novine“, NN 124/2006. (2758), ostalo, (15.11.2006.)
48. *** (2008.a), *Radovi počinju u listopadu*, „Metkovski vjesnik“, 19. rujna, 1 (3), Metković
49. *** (2008.b), *Započeli radovi na zgradi Vage*, „Metkovski vjesnik“, 12. prosinca, 1 (7), Metković

IZVORI SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Državni arhiv u Dubrovniku: Sabirni arhivski centar Metković-Opuzen-Ploče, Hebranga 4, Metković [DADU-SCMT]
2. Državni arhiv u Splitu, Glagoljaska ulica 18, Split [DAST]; Arhiv mapa za Dalmaciju 1823.-1975., HR-DAST-152, Metković
3. Državni arhiv u Zadru, Ulica Rudera Boskovića, Zadar [DAZD]; Namjesništvo za Dalmaciju – Gradevinski odjel 1820-1918, HR-DAZD-89, sv. 75, Spisi o kolendaciji skladišta duhana Metković; Ured za otkup duhana Metković
4. Hrvatski državni arhiv, Trg Marka Marulica 21, Zagreb [HDA]; C.k. ministarstvo javnih radova – Dalmacija i Primorje 1908-1918, HR-HDA-954, sv. 3/954, Metković, gradnja službene zgrade za otkup duhana, 2011.
5. Österreichisches Staatsarchiv, Nottendorfer Gasse 2, Wien, Österreich [ÖStA]; AT-OeStA/AVA Handel MföA allg A 427, Hochbau: technische Gutachten (Sign. 125), 1909-1912

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

DOCUMENT SOURCES

1. Arhiv arhitektonskog ureda „Radionica arhitekture“, Grahorova ulica 24, Zagreb

2. Državna geodetska uprava, Odjel za katastar nekretnina, Andrije Hebranga 9, Metković
3. Privatna arhiva Ive Veraje, Metković
4. Privatna arhiva Ivce Puljana, Metković
5. Zbirka Marijo Talajic, Metković

INTERNETSKI IZVORI

INTERNET SOURCES

1. <https://www.pamemprosta.org/2016/05/20/κασνομάγαζοδημοτική-βιβλιοθήκη-η-τα/> [26.11.2017.]
2. https://ordoumpozanis-teo.blogspot.com/2012/10/blog-post_16.html [5.12.2017]
3. <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=12556> [4.1.2018.]
4. <http://net.hr/danas/hrvatska/drama-u-cetirina-o-metkovskoj-zgradi-poduh/> [4.1.2018.]
5. <http://haw.nsk.hr/arhiva/vol5/4958/41573/metkovic-news.com/news/novouredena-gradska-knjiznica-i-citaonica-udahnule-novi-zivot-metkovicu/index.html> [4.1.2018.]
6. <https://www.ing-grad.hr/hr/projekti/povijesne-zgrade-i-sakralna-arhitektura/povijesne-zgrade/1149-Prirodoslovni-muzej-metkovic> [4.1.2018.]
7. <https://www.radionica-arhitekture.hr/arheoloski-muzej-narona> [5.12.2018]
8. http://lecad.arch.uth.gr/demuciv/museum_en.php [25.1.2019.]
9. <http://srv1-vivl-volou.mag.sch.gr/node/3305> [25.1.2019.]
10. <http://www.dzs.hr/App/PXWeb/PXWebHrv/sq/1b3e1efe-272b-4be6-bbe0-e46b19b05a00> [28.1.2019.]

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

SL. 1., 8., 14.	Privatna arhiva I. Veraje
SL. 2.	DAST, HR-DAST-152, Metković
SL. 3., 6., 11., 15.	Privatna arhiva I. Puljana
SL. 4.	http://www.metkovic.hr/foto/stare/zracni1960.jpg (5.1.2019.)
SL. 5., 12., 16.	I. Vukojević
SL. 7.	JURIC, 1990: 27
SL. 9.	JURIC, 1998: 147
SL. 10.	Zbirka M. Talajica
SL. 13.	http://www.metkovic.hr/novosti/_metkovic5oih160513.jpg [5.1.2019.]
SL. 17.	Arhiv arhitektonskog ureda Radionica arhitekture
SL. 18.-19.	I. Vukojević, 2016.

SAŽETAK

SUMMARY

URBAN AND ARCHITECTURAL FEATURES OF THE TOBACCO FACILITY "VAGA" IN METKOVIĆ

ITS SPATIAL AND HISTORICAL ORIGIN AND THE PROBLEMS OF ITS ADAPTIVE REUSE

The tobacco facility in Metković is one of the outstanding examples of the industrial heritage in this area. Originally it was a pavilion-type complex consisting of an administrative office building, a storehouse and several service structures. Although the majority of its buildings were built in the early 20th century, after World War Two the entire complex was extended with new facilities which severely degraded its original character. Besides its historical significance, the tobacco facility exerted a profound effect on the regional economy. It provided employment opportunities and stimulated the development of the working class. Due to the fact that its employees were predominantly women, the foundation of the factory helped to improve their social position.

During the Austro-Hungarian Monarchy, the facility complex was built in several stages. The first buildings were the storehouse, the enclosing wall and several service structures. They were later followed by an administrative office building, stables and a drinking water cistern. By the end of the Austro-Hungarian rule, the tobacco facility was formed as a pavilion-type complex and remained unchanged until the Second World War. During the war, its storehouse was seriously damaged but was reconstructed and renovated after the war.

With the advent of new technologies and their implementation in tobacco manufacturing process during the 1960s and 1970s, the entire complex was updated and enlarged with several new storehouses built for tobacco purchase, processing, and storage including the institute for artificial tobacco fermentation. The new facilities were markedly technological in nature and disrupted the integrity and original character of the facility complex. After the Croatian War of Independence, the facility closed down. The entire complex was abandoned, uncared for and eventually fell into disrepair.

Its recognizable enclosing wall was partly demolished, a small park was removed and two new administrative office buildings were built within the former facility complex. Badly disrupted integrity of the whole complex was the result of abandon-

ment and dereliction. At the same time an idea was born to convert the administrative office building into the natural history museum and the city library.

The administrative office building was successfully repurposed in the early 21st century. Its renovation and adaptive reuse project was elaborated by the architect G. Rako from the architectural practice Architecture Workshop. In order to preserve the original character of the structure, the architect's intervention into its fabric was subtle. He planned to reconstruct and rehabilitate the badly damaged parts of the structure, preserve the original appearance of the facades, and adapt the interior to new uses.

The ground-floor level houses the Natural History Museum with an ornithological collection, the two floors above accommodate the City library while the attic is reserved for administration. The basement level was planned as storage space for the library and the museum.

The converted administrative office building is just a small part of the complex which is ready for further renovation and reuse. In view of the fact that the area of the Tobacco facility complex is the most valuable part of the urban fabric, its renovation and adaptive reuse should be undertaken with utmost care and consideration both from the architectural and urban planning perspective. The former calls for a well thought-out intervention keeping in mind the existing buildings of the complex while the latter requires careful intervention having in mind the revitalization of the whole complex in the context of the surrounding urban fabric.

Unlike numerous other examples of abandoned and disused facilities of the industrial heritage, the potential for the reuse of this former facility complex has been fully understood. Since the town needs new cultural amenities, the local community has initiated the reuse and reconstruction of the abandoned administrative office building in the city centre. A high-quality reuse project coupled with a restrained and subdued architectural intervention proves that the reuse of the abandoned

facilities may be beneficial to the local community. The historic cultural heritage is thus protected and preserved. It should be emphasized that this intervention has assured high-quality space for a valuable ornithological collection. Metković got another important museum besides its archaeological museum in Vid.

Adaptive reuse of the abandoned industrial facilities converted into libraries and museums is a highly topical issue both in Croatian and international context. Among the industrial facilities converted into libraries, one of the projects that won several awards is the mining complex in Labin. Another one is concerned with current attempts to convert the Zagreb Paromlin into a City library. Regarding the conversion of the industrial facilities into cultural centers and museums, there has been a tendency in Croatia to adapt the abandoned tobacco factories for this purpose. In the mid-1990s the administrative office building of the Tobacco Factory Rovinj was converted into the factory's museum. The conversion of one of the buildings of the Tobacco factory Rijeka into the Museum of Modern and Contemporary Art is currently on the agenda. The conversion of the Tobacco factory Zagreb into the Croatian History Museum, although initiated in 2007, is still uncertain.

Considering the adaptive reuse in case of the administrative office building of the Tobacco facility in Metković or some other home and foreign examples, it seems evident that the pavilion-type layout of the buildings in the industrial complexes effectively contributes to redevelopment and reuse since it allows a phased and partial conversion according to the available budget. If we focus on the reuse of the administrative buildings in such complexes, it is clear that their relatively modest area makes possible the renovation and implementation of new functions with limited budget. Accordingly, these seem to be the key factors in the adaptive reuse process. It is particularly important in the context of a potential reuse of some other tobacco facilities that are situated in some smaller places that are not economically very active.

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

IVAN VUKOJEVIĆ, mag.ing.arch., polaznik je doktorskog studija na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Bavi se istraživačkim radom na području graditeljskog naslijeđa.

Izv.prof. dr.sc. **ZRINKA BARIŠIĆ MARENIĆ**, dipl.ing.arh., znanstvena savjetnica. Bavi se istraživanjem industrijske arheologije i hrvatske moderne arhitekture (Državna nagrada za znanost).

Prof. dr.sc. **BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI**, dipl.ing.arh., redovita je profesorica na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Njeno su područje interesa teme zaštite kulturnog naslijeđa, perivojne arhitekture, turizma i pejzaža te *space syntax*.

IVAN VUKOJEVIĆ, Mag.Ing.Arch., Ph.D. student at the Faculty of Architecture of the University of Zagreb. His research interests are focused on the built heritage.

ZRINKA BARIŠIĆ MARENIĆ, Dipl.Eng.Arch., Ph.D., Associate Professor. Her research interests are focused on industrial archaeology and Croatian Modern architecture (recipient of the State award for science).

BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI, Dipl.Eng.Arch., Ph.D., Full Professor in the Department of Urban Planning, Physical Planning, and Landscape Architecture at the Faculty of Architecture, University of Zagreb. Her research interests are focused on the protection of cultural heritage, landscape architecture, tourism and landscape, and space syntax.

